

PETŐFI-MUZEUM.

1888. Okt. 1.

4. szám.

I. ÉVFOLYAM.

MEGJELENIK MINDEN NEGYEDÉVBEN.

ELŐFIZETÉSI ÁRA :

Egy évre 2 ft. 50 kr. — Egy-egy füzet 70 kr.

Október — Deczemberi füzet.

KÉZIRATOK ÉS ELŐFIZETÉSI PÉNZEK A KIADÓHIVATALNAK CZIMZENDŐK.
KOLOZSVÁR BELFARKASUTCZA 19 SZ.

KIADJÁK :

DR. CSERNÁTONI GYULA, DR. FERENCZI ZOLTÁN, KORBULY JÓZSEF.

TARTALOM: 1. Gr. Haller Ferencz a fejéregyházi csatáról és Petőfiről. (Egy térképpel). Közli: Nagy Károly. — 2. Petőfi és Arany levelezése Szabó Sámuelről. — 3. A Gr. Lázár Albert tudomásához Csernátoni Gyulától. — 4. Petőfi latinul Hegedűs Istvántól. — 5. 1849 július 31-ike Segesvár mellett Ferenczi Györgytől. — 6. Petőfi francziául H. Fréd. Amieltől. — 7. Petőfi és Szemere Pál Ferenczi Zoltántól. — 8. Tankötemény Petőfiről. Közli: Ferenczi Zoltán. — 9. Petőfi a nép-
regében. Közli: Csernátoni Gyula. — 10. Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez Ferenczi Zoltántól. — 11. Egy Petőfi ereklye (melléklettel) Szamosi Jánostól. — 12. Találkozásom Petőfivel Medgyes Lajostól; megjegyzések hozzá Csernátoni Gy.-tól. — 13. Egykoru bírálati megjegyzések Petőfinek a lapokban megjelent műveiről Ferenczi Zoltántól. — Petőfi reliquiák. Közli: Id. Szinyei József és K. — 15. Apró hírek Petőfiről. Közlik: Ferenczi Zoltán és Sályom János.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT ORMÓS FERENCNÉL AZ EV. REF. KOLLEGIUM BETŪIVEL.

1888.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

PETŐFI-MUZEUM.

KIADJÁK:

DR. CSERNÁTONI GYULA, DR. FERENCZI ZOLTÁN,
KORBULY JÓZSEF.

Megjelenik minden negyed-
évben. Előfizetési ára egy
évre 2 frt 50 kr. Egy-egy
füzet ára 70 kr.

Október — Deczember.

Kéziratok és előfizetési
pénzek a kiadóhivatalnak
czimzendők. Kolozsvár, Bel-
Farkasutczza 19 sz.

Gr. Haller Ferencz a fejéregyházi csatáról (1849. julius 31-én.) és Petőfiről.

(Egy térképpel.)¹⁾

Fejéregyházán gróf Haller Ferencz vendégszerető házánál gyermekkorom óta majd minden évben megfordulok. Haller Ferencz gróf egyike ama veterán honvédeknek, kik tevékeny részt véve szabadságharcunkban; mindig nagy lelkesedéssel szólnak az általuk átélt nagy napok eseményeiről s bizonyos mozzanatokot e nevezett időszakból, különös előszeretettel és melegséggel mondanak el újra meg újra. Így hallottam ez érdemes főúrtól többször a fejéregyházi csata lefolyását s az abban szereplők szerencsés vagy szerencsétlen kimeneteli sorának elbeszélését.

A „Petőfi-Múzeum“ kiadóinak felszólítására röviden összefoglalom azt, a mit e végzetes csatáról s főképen Petőfiről a gróftól hallottam s közlöm a vázlatot, melyet a

gróf hat évvel ezelőtt eszközöl fel-
könnyebb megértése céljából szá-
mérései alapján a fejéregyházi csata
momra papírra vetett.

Haller Ferencz gróf, mint Segesvár parancsnoka s a Mátyás huszárok egyik őrnagya julius 31-én a muszkák elől visszavonult szedettvetett csapatával Segesvárról Héjasfalvára, Bem elébe. Bem ugyanis ez éjjel érkezett meg ide 5 zászlóaljjal s 12 ágyuval. Innen azonban 2 zászlóalját 2 ágyuval Kőhalom felé küldött, értesülve hirnök útján arról, hogy a muszkák Kőhalomhoz közelednek.

A gróf itt, mint mondja, csodálkozva látta Pefőfit, kivel Sepsiszentgyörgyön ismerkedett meg, a Bem kíséretében. Petőfi polgári ruhában volt, fekete kabátban, lehajtott gallér ingben, nyakkendő nélkül és lóháton.

¹⁾ L. mellékelve a P. M. IV. tüz.-hez.

Héjjasfalva előtt a gróf Bemnek jelentést tesz arról, hogy a muszka 14 ezernyi gyalogsággal 6 ezernyi lovassággal és 36 ágyúval Segesvárt van. Bem erre azt válaszolta: „ik veiss schon!“ A gróf januáriusban hallva Bemtől, hogy Segesvár nem neki való, Lőrinczi hadsegédét felkérte, tudja meg Bemtől, ha posta jön, hová küldje?

Nagy volt mindkettejük meglepetése, midőn Bem azt válaszolta erre: „Na, nach Schässburg.“

A mint Fejéregyházára érkezik Bem kis seregével, megpillant egy Segesvár felől közeledő porfelhőt s gyanítva, hogy a kémszemlére indult előcsapat, tüstént felállítat 2 ágyut s meghagyja, hogy mikor tüzet parancsol, mindkettőt el kell sütni. Közelebb érkezik a felhő, Bem megigazitva az ágyut, tüzet parancsol és Skariatín muszka tábornok hetedmagával elesik. Skariatín körül 150 kozák volt. Ezek felszedik a sebestülteket s vissza térnek.

Ekkor Bem déli 10 óra tájt felállítja seregét, a mely 2500 gyalogból, 300 lovásból s 10 ágyúból állott. A lovasságot az országúttól jobbra, a gyalogságot balra vezényli az erdőbe. Előbbi a mellékelt térképen 7-es, utóbbi pedig 3-as számmal van jelölve.

Petőfi az ütközet kezdete előtt, a mint a felállítás megtörtént, le szállott lováról, melyet vissza vezettek a fedezethez, és gyalog a Haller tulajdonához tartozó Mo-

nasteria nevű kert közelébe ment s ott egy emelkedett helyen telepedett le. Itt jegyeztetett, talán éppen verselt és szemlélte a csatát. Ebben a helyzetében látta a csata kezdetén Petőfit a gróf — és azután többé nem látta, — de Papp Louis, ki mint Bem hadsegéde a csata végéig a Monasteria-kerttől nem messze felállított ágyúütegek megett volt, délután 5 órakor a csata befejezése előtt kevéssel is ugyanezen a helyen látta Petőfit.

A fejéregyházi csata egyike volt azoknak, melyekben egy kicsiny, de a hazaszeretettől lángoló lelkesedésű sereg hatszor akkora ellenséges sereggel állott szemben.

A magyar gyalogság feladata az volt, hogy a rajzban látható állásából az „ördög patakon“ keresztül menve a muszkák ütegeit hatalmába kerítse. Ötször jutottak fel honvédeink a hegyormon, de mindannyiszor megverettek. Bem déltájt látva, hogy Kemény Farkas, kit Maros-Vásárhely felől várt 12 ezer emberrel, (V. T.) nem érkezik meg, elhatározta, hogy seregével visszavonul. De 1 órakor 100 muszka egy őrmester vezénylete alatt átállott Bemhez, jelentve, hogy a muszkák nem győzik a védelmet s ezért szándékát Bem megváltoztatva, tovább folytatta az elkeseredett harczt.

Talán a harc kimenetele nem lett volna oly szomorú, ha Bem el nem múlasztja a kellő fedezetről való gondoskodást.

Ennek hiánya következtében, 6 óra körül 150 kozák a vázlatban feltüntetett úton Hétúr község felől a kastélyon keresztül az ágyu fedezet háta megé került. Az ágyu védelmére 20 ember volt csak rendelkezve, kik közül alig menekülhetett meg egy-kettő. Az ágyu tüzelése beszüntvén, huszárjaink a falun keresztül visszavonultak, nem gondolva Bem és társai megmentésére.

Bem is ez alkalommal csak úgy menekülhetett, hogy az elősíető ellenséges lengyel uhlánusok látva e veszedelmet, melyben honfitársuk forog, a kozákokat háttérbe szorították s útat nyitva Bemnek, őt megmentették.

Egyébiránt ez az eset ismétlődik Bem menekülési útjában Héjasfalvánál. Itt is a lengyel uhlánusok segítik elő Bem megmentését. Bem maga mondta Haller Ferencz grófnak: „Die Uhlaren haben mich zweimal gerettet.“

Ezek után az a kérdés merül fel, hogy mi történt Petőfivel? Petőfi úgy a Haller Ferencz gróf, mint a Bem hadsegéde Papp Louis s több jelen volt állítása szerint az ütközet alatt, a Monasteria-kert mellett a gyepeken pihent.

Mi történhetett vele az ütközet után? Haller Ferencz gróf azt véli, hogy Petőfi menekülése lehetetlen volt, mert arról a hely-

ről, a melyen ő a magyar seregtől elkülönülve pihent, az üldözés pillanatában a kert mellett meredeken emelkedő hegyre nem mehetvén föl, csak az országút felé vehette útját, a melyet pedig a muszák már előzöltek volt.

A Skariatín halála miatt felbőszült kozákok senkinek sem kegyelmeztek. Így polgári ruhája Petőfit sem menthette meg azoknak öldöklő haragjától.

Egy, a gróf Haller Ferencz kívánatára eszközölt hivatalos nyomozás alkalmával, a kihallgatás folyamán egy most is élő segesvári szász azt állította, hogy nem sokkal a csata után a Monasteria-kert alatt levő vizmosás közelében látott egy hullát. Ez a hullá, igen valószínű, a nagy magyar költő hullája volt.

Ez az, a mit Haller Ferencz gróf Petőfiről oly sokszor elmondott. Mindannyiszor azonban valahányszor ezeket elmondá, hozzá tette: Petőfiről, az ő haláláról ennél bizonyosabbat senki sem állíthat. Ennek két oka van. Először Petőfi koránt sem volt még a Bem hadseregében sem annyira feltűnő és ismert egyén, mint azt ma gondolnók; másfelől, az ütközet hirteleni befejezése után oly nagy volt a zavar, hogy bizony mindenki csak saját életének megmentésére gondolhatott s nem ügyelhetett a zömtől különben is távolabb álló költőre.

Ma már aligha van olyan ember, ki kételkedhetnék abban, hogy Petőfi nem a fejéregyházi csatá-
ren halt meg. Ha tehát ebben meg-
nyugszunk, önkéntelenül tárul előnk-
be egy másik kérdés: hol nyug-
szik? Haller Ferencz gróf erre is
válaszol: a legnagyobb valószínűség
szerint abban a vasuti vonal
közeliében levő nagy sírha-
lombban, melyben legtöbb hon-
véd alussza örök álmát s a
mely Petőfi valószínű eleste
helyéhez is a legközelebb áll.
díg jeltelen. A gyűjtés, melyet Hal-

És ez a sírhalom még ma min-
ler Ferencz gróf elnöklése alatt a
Petőfi-émlék-egylet megkezdett, ma

gróf Bethlen Gábor vezetése mel-
lett foly ugyan, de az eredmény
ma még nagyon csekély. Nem sza-
bad a magyar társadalomnak olyan
lombán venni részt ebben a moz-
galomban. Adakozzék minden ma-
gyar, ki Petőfiért s a magyar sza-
badságért lelkesülni tud, tehetségé-
hez mértén a maga filléreivel. A
fejéregyházi csatárra, és pedig
éppen arra a helyre, a mely min-
den valószínűség szerint a nagy
költő nyugvó-helye, díszes emlé-
ket kell emelni, hogy a Skariatín
emléksobrát látó utazó lássa a
magyar nemzet emelte még dísze-
sebb emlékjelt is, a Petőfi Sándorét!

NAGY KÁROLY.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Petőfi és Arany levelezése.

„Arany János hátrahagyott
iratai és levelezése“ közt, Ráth Mór
kiadásában, a 4. 6 és 8. füzetek
51—201. lapjain jelent meg 1887.
folyamán, Arany levelezése Petőfi
Sándorral. Ezt akarom a „Petőfi
Museum“ hasábjain ismertetni.

Az együtt váltott levelek 18
—79 folyó számmal jelölve: ösz-
szesen 62; ezek közt 33 Petőfié,
29 Aranyé.

Arany László a „Bevezetés“
IV. V. lapjain, édes atyja és Pe-
tőfi leveleiről ezeket írja:

— Petőfi folytonos vándorlá-
sai, mátkaságának kalandozása, sőt
a forradalmi harcok viszontagsá-
gai között is, az ország bármely

részében kapott atyamtól levelet:
megőrizte azt. Halála után e gyűj-
temény nevére, majd fiára, végre
István öcsésére szállt, a ki aztán
végrendeletében a Nemzeti Muze-
zeumnak hagyományozta. A Museum
könyvtárnoka, Majláth Béla, nehány
hétvel atyám halála után, ki is adta
őket az „Egyetértés“ tárczájában,
de a Petőfi által írott levelek nél-
kül. Ezek a jelen kiadásban
látnak először világot; csak
nehányat közülök, között töredé-
kesen Halassi Aladár „Petőfi reliqui-
ák“ című gyűjteményében, 1879;
ezeket atyám engedte át neki.

— Atyámnak kezemhez jutott
levelei közzül sok, kevésbé érde-

kest, mellőznöm kellett, ha a kiadást rengeteg tömeggé szaporítani nem akartam. Csak a Petőfi-vel váltott leveleket láttam jónak kihagyások nélkül közölni. Nem csak azért, mert azt hiszem, sokan vannak, a kiket Petőfinék minden sora érdekel, hanem mert e levelezés csak két évi rövid időből ered, (1847 február 4-től, 1849 július 11-ig terjedő 2 $\frac{1}{2}$ évről valók), még pedig oly évekből, melyek mind az ő életöknek, mind a nemzetnek legmozgalmasabb évei voltak. Alig van tehát bennök olyan részlet, a mi nek egy vagy más tekintetben érdeke ne volna.

A mit a „Bevezetés“ írója általában az egész levél-gyűjteményről mond, érdemesnek tartom, főként Arany és Petőfi leveleire alkalmazva, ide iktatni:

— Érdekök: himezetlen voltukban áll. Módot adnak bepillantani íróik lelkébe, megismerni jellemöket, hajlamaikat, kedélyök hangulatát; terveiket, törekvéseiket, leplezetlen gondolkozásukat az irodalmi irányok, pártok, nézetek, felfogások felől; megismerkedni magán életök viszonyaival s kölcsönös baráti érzelmeik és kötelékeik természetével.

Ismertetésemet két részre osztottam: I. Az elsőben azokat közlöm, melyek Petőfi magán életviszonyaira, hajlamaira, jellemére vetnek fényt.

II. A másodikban az általános érdekű, irodalom-történeti adatokat állítottam össze.

Tájékozásul megjegyzem, hogy előadásomban az epikus tárgyilagosságára törekszem: Szó szerint közlöm, a hol csak lehetséges, a levelek eredeti szövegét. Saját megjegyzéseim és észrevételeim úgy szólván: csak kapocs gyanánt szolgálnak; s az én munkám, mondhatni: csak az anyag kiválasztására és rendezésére terjed.

I.

19. *) — Pest, február 23, 1847.

Lelkem Aranyom! Nem veszed tén roszt neven, ha elhagyom az önözést. Én olyan ember vagyok, hogy a mely házba bemegyek, szeretem magamat hanyatt vágni a ládán . . . miután tehát nálad bekopogtattam, s te ajtót nyitottál: megengeded, hogy egész kényelmemet használjam, annyival inkább, mert már barátomnak neveztelek s te engemet viszont; és én részemről, nem szoktam e szót mindennapi értelmében használni, s remélem, te sem így alkalmaztad reám. Igaz, hogy ismernünk kell annak jellemét, kit barátunknak választunk; de hiszen, gondolom, te az enyémet már ismerheted munkáimból, valamint én kiismertem a tiédet Toldid-ból. A ki ily dicsően fes-

*) Az előszámok azon sorszámot jelentik, mely alatt az illető levelet, a gyűjtemény fölvette. A kiadók.

tette a gyermeki szeretetet, annak magának is jó fiúnak kell, vagy kellett lennie, s a ki jó fiu, az nem lehet rossz ember; az szép, tiszta, nemes lélek. Ilyennek tartalak téged, s ezért neveztelek mingyárt barátomnak. . . . Én ugyan roppant kuvasz levélíró vagyok, de azért ha nem restelled, néha-néha szivesen firkantok össze egy pár bolondságot számodra s a te leveleidet mindig gyönyörrel veszem.

Ez 2-ik levele Petőfinek Aranyhoz; csak az elsőt kezdi így: Üdvözlem Önt! a többiben bizalmas pajzánkodás, játszi elmésség szikrázik. Alig van két levele, melynek megszólítása ugyanaz volna. A kezdet legtöbbször elmés bohóság. Ime:

21. Te aranyok Aranya! Azt akartam oda fölírni, hogy hány próbás arany, de nem tudtam hányadik próbás a legjobb, mert bizony már régen nem bajlódtam aranyokkal, a miért tulajdonkép ne engem vádoldj, mert nem az én hibám. . .

Mikor 1847 június elején Erdődről jövet meglátogatta Aranyt és családját Szalontán, innen június 7-ikéről 1847 keltezve ezt írta Kerényi Frigyesnek: *)

Szalontára értem e hónap elején. Tudod-e miért siettem ide s miért vagyok itt már egy hét óta? Azért, mert Szalontán egy nagy ember lakik, s e nagy ember jó barátom, s e jó barátom Arany Já-

*) Vegyes művek: III. 68. l.

nos „Toldi“ szerzője. Életem legszébb napjai közé sorozom e hetet, melyet itt töltöttem, új barátom családi körében. Egyfelől a komoly vidámságu családapa, másfelől a vidám komolyságu családanya s előttünk a két fecsegő, virgoncz gyermek: egy szőke leányka s egy barna kis fiu . . . ilyen koszoru övezi szívemet, és boldog vagyok; csak az fáj, hogy a napokban már elhagyom, el kell hagynom őket, kiket annyira szeretek, mintha ikerestvéreim volnának. . .

Ezen látogatást követő 24. számú levélben, (az Aranyhoz írottak közt harmadik, 1847 június 18-án Pestről keltezve): mélyebbé változik a hang s a megszólítás ilyen magasra szökken: Imádott Jankóm!

A 4-ik kelt Szatmárt augusztus 6-ikán; ez azon ismeretes költői levél, mely így kezdődik:

„Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott Jankóm! vagy feleded végkép, hogy létezem én is, vagy mi az ördög lelt? . . . hired sem hallja az ember!“

A többiek aztán ilyenek:

— Aranyos száju szent János barátom! . . .

— Szathmár, september 9, 1847. Bájdjús Jankóm! Igazság szerint még csak augusztus 29-ike volna, de miután rám parancsoltál, hogy sept. 9-ikéről irjak, *) tehát ezt a datumot nyomintottam föl oda

*) Sept. 8-ikára volt kitéve Petőfi esküvéje napja

az eszterhéjra . . . már megbocsáss, a Jézus áldjon meg, hogy a rendelt időnél előbb találok írnyá, mint Jókai mondja. De én neked meg nem bocsátok azért, hogy nem te irtad leveled boritékára a címet. *) Asszonyírás . . . fekete pecsét . . . nó d . . . teremtette ezt az embert az ördög elvitte, ez megszakadt a verscsinálásban, meghalt! így gondolkoztam s remegve bontottam föl leveledet. Máskor ilyen bolondot ne tégy, mert én nem igen szoktam megjedni, de ha megjídek, szörnyűt ijedek. Ha meghalsz, akkor üss fekete pecsétet, de legalább a címet, még akkor is te ird fel.

33. Koltó, sept. 17. 1847. Szerelmeses fa Jankóm! Leveledet kapám (és ásóm!). Nagyon szép tőled, hogy olyan hosszan írsz, ezután is úgy tégy, de tőlem ezt ne kívánd viszont, a világért se! Mióta megházasodtam, olyan lusta vagyok, mint valami török basa, még csak verset se írok, hát egyebet hogy írnék. Október vége felé nálatok leszünk (Arany jegyzete: Október végén s még november első napjaiban is nálam volt, új nejevel együtt).

— Pest, december 1847-kén, a n n o 3. Drága barátom stibli! Nagy lehet a te szorakozottságod. Eltévészted a dolgot, leveledet alkalmasint lábad fejére tekerted, a kap-

*) Arany a címet rosszul és balkézzel írta volt

czádat pedig elküldted levél gyanánt hozzám. Az valóban kapcza levél volt. *) Üdvözlégység Hunniának második, ... meghasznolt kedélye! Hogy meg nem dögönyözlek, csak annak köszönheted, hogy nem vagyok király s így nincs elég hosszú (egészen Szalontáig érő) kezem. De hisz elkaptam én még valahol ebben az életben s akkor fogadom, hogy eposz helyett elegiát zengesz. Minthogy oly sokáig várakoztattalak, tehát kárpótlásul iparkodtam minél rövidebbre szabni levelemet; maradok érdemes barátod: lord Krumpfli Ártur.

— Az 1848. január 2-ikán kelt levél kezdete ez: Koszorus Jankó (ficz!) Megint semmi kilátás hosszú levélre. Vigasztaljon legalább az, hogy a papiros nagy, ha a levél nem lesz az. Aztán meg a mi üresen marad, gondold teli az én gondolataimmal, a mi könnyű munka lesz, mert hiszen magna convenia ingeniunt. . . Kegyelmeitek pedig a mennybeli atya áldja meg ezen új esztendőben minden testi lelki áldással, a mi francziául így hangzik: legyetek oly boldogok

*) Arany azt írta volt, hogy beteges, végkép kifáradt s többet költeni nem tud, mert keble istennője megdöglött. „Szánakozzál rajtam és felejtés el!“. Én érzem, én tudom, én hiszem, én meggyőződve vagyok, hogy barátságunknak meg kell szűnie. Úgy is azt mondja a példabeszéd: meghalt a gyermek, oda a komaság . . . vagy a mi mindegyre megy, krepírozott a múzsa, vége a barátságoknak! . . .

mint mi vagyunk. És ha ezt nem teljesíti az isten, hát én veled az első alkalommal élet-halálra duellálok. Vagyok és maradok: a ki tavaly voltam.

— Pest, január 29. 1848. Hazánk östökös esellagja, Nagyrabecsi barátom!... Hogy van az én kedves komámasszony? a te kedves komádasszony jól van, s kívánja tiszta szívből, hogy az én komámasszony is úgy legyen, és kíván bizni mindenféle jót, a mit ha megád az a jó isten, nagyon jó lesz; de mindazt leírni nem nagyon jó, mert unalmas dolog, mint mindenféle tisztelem, csókolom stb.

— Pest, február 10. 1848. Kedves Jankóm! Az eső esik, a hó olvad, mind a mellett is nagy a sár. Bocsd meg, hogy esőben-sárban végeztem Murány ostora... akarom mondani: ostroma ügyében.

— Pest, április 18. 1848. Kedves Jankóm! Azt hallottam, hogy te azt hallottad, hogy én fogva vagyok. Elhiszem, hogy van elég olyan jó akaróm, a ki szívéből óhajtja, hogy status költségen tartsanak holnap napjáig, de ezen óhajtásuk mind e napig csak pium desiderium... Te Jankó! a lenne ám még az élet, ha feljönnél! *) gyere fel az Isten áldjon meg! Ugy élünk mint a Krisztus, ha egy kicsit szegényecskén is.

— Pest, május 5. 1848. Ked-

*) Pestre hívja néplap szerkesztőnek.

ves aranyom, Barát János! Röviden írok, de fonto- és pontosan...

— A 49. számú egész levél csak ennyiből áll:

„Mért nem irsz, Jankó!”

— Pest, július 1. 1848. Kedves Jankóm! leveledet nem csak hogy elolvastam, de meg is kapfam...

— Pest, aug. 16. 1848. Kedves barátom! Olvastad-e Tacitust? ha nem, olvasd el, tapasztalod, hogy köztem s közté, (legalább a levelet tekintve), nagy hasonlatosság létezik, a mi a rövidséget illeti...

— Debreczen, október 31. 1848. Oh Jankó! Irtam vala néked Erdődről a minap, hogy repülj ide Debreczenbe, de te nem repültél. Nem kaptad meg leveletem? vagy makacskodol oh Jankó? Lánczos lobogós, ha te makacskodni mernél! De ezt nem teszem fel rólad; inkább vagyok hajlandó hinni, hogy elveszett a levelem... Tisztelem a tisztelendőket, és csókolom a Babel tornyának a képmását, a te ormányodat oh Jankó! s maradok koporsóm bezártáig a te hűséges Becséd: Petőfi Sándor capitaneus...

— Debreczenchester, november 15. 1848. My dear Dzsekló! Áj em itt hagyiny Debreczent, zászlóaljunk Becskerekre megy holnapután, én pedig Erdődre mit Urláb januáriusig. Tehát oda légy nekem firkáling még pedig mocs. Tiszteleting end csókoling a tied falamia és kenet, vagyok barátod P. S.

In the közepe of deczember cease the szárazkomaság. *)

Erdőd, november 22. 1848. Hősök virága, Jankó! Meghallod-e az erdői magány szende fülemülését a te hadi pályád Chimborasoján**) . . . visszavonultan egy pár hónapra Erdődre, tudod, hogy mi okból, vagy legalább gondolhatod. . . Irj már egyszer ismét valami harami vagy is aranyjánosi hosszúságu levelet, aztán én is követem nyomdokaidat. Megird, hol vagy, ha a pokolban lész is. Tiszt. csók. benn. ket. Srvs! P. S.

— Debreczen, december 1. 1848. Druszája Hunyadi Mátyás ajának és az idevaló bika-vendégfogadó egyik pinczérének! Szalonta pennája, és Mars panganétja, magamnak jó barátom, isten ugyse! azon kezdem leveletemet, a mivel ma már két levelet kezdtem, hogy „megint Debreczenben vagyok.“ Bejöttem Erdődről perepútyostól, mért

*) Fia közeledő születés-idejét jelenti be: hogy deczember közepén túl nem lesznek száraz komák, miként eddig. Ezen ok miatt szabadságra megy neje mellé januáriusig!

**) Arany mint nemzetőr Arad város védelmére ment s hadi pályájáról ezt írta Petőfinek: „Esteli 10 órától reggeli 2 óráig, Arad város piaczáu, mint kitűzött riateren részint állva, részint ülve, főleg pedig hasmálva, observáltunk a borongó holdvilágon fel-fel villanó álgyu villámokat, hallgattuk az egymásba szakadt dörgéseket és kuszhadunk a mellettünk szétpattanó bombák forgáscsai elől.“

a környékbeli oláhok nagyon szerelmesen mosolyognak az odaváló magtárra és pinczére s én nem akartam, hogy családom útjokban legyen: különben emberhúsrá is nagy gusztusuk jött, eltanulták a szatmármegyei nemzetőröktől és önkéntesektől, kik Urbán emberein oly diadalmat vívtak ki ma egy hete, hogy Dézsnél elkezdtek futni „s a Tiszáig meg sem álltak“ noha csak tizenötezen voltak, amazok pedig legalább is hétszázon. És ezt barátom ne vedd nagyításnak, bernátgazi-féle hyperbolának, hanem vedd betű szerinti igazságnak, és kaczagj a megbolondulásig, mint én tettem, mert erre ilyen alkalmad több nem volt és nem lesz, hidd el nekem. . . Csak azt akarom tudtadra adni, hogy ezentul ide irj, vagy üsse menykő a leveledet, jőj magad helyette. Ohajtva óhajtom látni cserkoszorus füleidet, aztán meg a keresztfiatok vagy leányotok is meglesz 15-ke táján. Komámasszony is bejöhetne, mert komádasszony igen-igen szeretné, ha bejönné, hát jöjjön be az isten áldja meg. Hallgasd meg kérelmemet Jánoskám, te szende bivaly! s akkor a többit szóval mondja el hőstet-teid bámulatában nyakig uszó barátod . . . (Arany János jegyzete: „É hó elején csakugyan voltam Debreczenben, nőmmel együtt; Petőfi ekkor ipával és napával egy háznál lakott, békességben bár nem minden panasz nélkül. Decz. 10-én

értünk haza Szalontára s 15-én meglett Zoltán, kit e szerint nőm nem tarthatott keresztvizrre.)

— Debreczen, deczember 15. 1848. Kedves barátom, csak két szót írok: apa vagyok, a többit olvasd a fehér papírról; szintűgy leolvashatod, mintha ráírnám. Ma délbén született fiam, kit holnap, vagy holnapután fognak megkeresztelni. Keresztapja és keresztanyja bizonyos Arany János és Arany Jánosné lesz. A fiu neve Zoltán. . .

— Debreczen, (à la Szalontha) január 7. 1849. Kedves Jánoskám, te nagy papirosra írtál nekem, én még nagyobbra írok, te keveset írtál, én még kevesebbet írok. . . Zoltán fiam csókolja keresztanyját, kedves keresztapjának pedig nagyokat prüszent . . . a . . . Én meg azt ízenem neki, hogy minél előbb írja meg a verset rája, ha még oly podagrában vagy lethargiában van is. . .

— Debreczen, február 22. 1849. Kedves komám, rövid de nagy fontosságú lesz levelem. Feleségemnek minden áron hozzátok kell mennie; magam szeretném őt Szalontára kísérni, de ő holnap még nem indulhat, s nekem mennem kell Erdélybe. Ha egy kis barátság van bennetek, megteszitek értünk, hogy bejöttek, mihelyt jöhettek e levelem kézbe-kerülte után s elviszitek magatokkal feleségemet és gyermekemet. Igen-igen kérlek erre, hogy őket aztán gondjaitokba ajánljam az fölösleges. Én Bemhez megyek visz-

sza. Tisztelünk, csókolunk benneteket! A nem sokára viszontlátásig! barátod . . . N. B. A jóféle bundákból annyit hozzatok, ha jöttök, mennyit csak összeszedhettek.

(Arany János jegyzete: „E levél folytán nőm azonnal Debreczenbe sietett s elhozta P. családját: a nőt, gyermeket és dajkát.“)

— Lugos, április 21. 1849. Te Jankó! vigyázz egy kicsit azokra az én kis enyéimre „ne quid republica detrimenti capiat;“ még azt is megengedem, hogy a nevemben megcsókolod őket, ámbár a milyen ügyefogyott fellownak ismerlek, inkább ő nekik kell reád vigyázniok. Írtál-e már verset a keresztfiadra?

— Debreczen, május 6. 1849. Kedves barátom! nekünk innen egyenesen Pestre kell mennünk, holnap korán reggel megyünk. Sok okunk van rá, legfő az, hogy szegény jó apám meghalt s édes anyámról semmit sem tudok. Rendbe kell hozni feldult családi ügyeimet. . . Nem szükség, hogy kérjelek benneteket, hogy legyetek szülei kis fiacskámnak, míg ismét szülei kezébe kerül. (Arany János jegyzete: „Petőfi és neje Debreczenbe, innen Pestre mentek; a gyermek és dajkája még Szalontán maradt.“)

— Pest, május 17. 1849. Kedves barátom, oly csapások érnek, melyek megsemmisítenének, ha csupán fiu volnék, nem férj és apa is. Alig egy hete, hogy megtudtam apám halálát s holnap anyámat te-

metjük el, azt az anyát, kinél jobbat soha nem teremtett az isten, s kit én úgy szerettem, mint soha anyát nem szeretett senki. Sem apám, sem anyám többé! s e két csapás oly hirtelen jött egymás után... Egészséges-e fiam? Írd meg ezt a legelső postai alkalommal.

(Arany Jánosnak egy jegyzete, melyet Petőfinek 1848 május 5-ről hozzá intézett levele végére tett, így szól: E levél folytán felmentem Pestre s Petőfi vendége voltam 7—8 napi ottlétem alatt. Ő akkor a Dohány-utczában lakott, elég kényelmes szálláson, hol szülei is vele laktak, ő látta el asztal s szállással őket. Tisztességes szobája volt a két öregnek külön. — Petőfi a leggyöngédebb fiui tisztelettel bánt velök. Atyja felföldi kifejtéssel, de jól beszélt magyarul; anyja nem mindig ejtette tisztán a magyar szót, de folyvást beszélte.)

— A viszonyok bonyolulni kezdenek. Arany hivatalt vállal s eltávozik Szalontáról. Méltó meghalani: mit ír Petőfinek Pestre 1849 május 23-ikán keltezve: „Barátom Sándor! Én is elvetém a koczkát, azt tettem, a mit életemben eddig soha, jelentettem magamat hivatalért. Folyó hó 10-én vettem Szemere levelét. Fogalmazónak nevez a belügynél. El kellett fogadnom. Szalontán semmi, de semmi kilátás többé a mindennapi kenyérre. Holnap indulok Debreczenbe, nyakamba venni a nem is-

mert jármot, most még csak egyedül. Családom nem mozdulhat oly könnyen, nőmet egy időre el kell hagynom. Ő itten el fog adogatni holmit s mivel eddigi szállásunkhoz semmi jogunk többé, kibérlend valamely szobácskát s ott megvonja magát. Meddig isten tudja, lehet rövidebb, lehet hosszabb ideig, a szerint a mint a házi és hazai körülmények alakulnak.

Zoltán egészséges mint a makk s már nagy előmenetelt tett az enni tanulásban, dajkája még ugyanaz, s különben semmi kifogás ellene, csak hogy nem akar feleségemnek szót fogadni s a gyermeket, engedelem nélkül elviszi: ő tudja hová. Ezért nőm már több ízben dorgálta, de a jó dajka kedélyesen ki-neveti. Más azonban nem kapni, tehát tünni kell neki.

Az azonban kedves öcsém egy pár szót, a legőszintébb barátsággal. Megértetted házi körülményeimet, s tán ki is olvastad a fejer sorokból, hogy a szokatlan állapotban, melybe feleségemnek kilencz évi csendes és szorgalmas házi élet után jutnia kell, nem fog ő elegendő lelki nyugalommal, de nem fog elegendő anyagi eszközökkel sem (minők szállás, ház, és cseléd tartás) birni a végre, hogy leggondosabb ápolást igénylő kisdedetekre anyai gondot fordíthasson s e tekintetben azon felelet terhét hordozhassa, mely ilyen esetben reá hárul. Az atyai szeretet fog veled eszközt és módot ta-

látatni, mely által e bajon segítve legyen.

Mi a gyermeknek nálunk maradásáról az előtt is szólottunk édes nőddel, de mindig kivételt tettem azon esetre, ha nekem Szalontát el kellene hagynom, mert akkor egy család körülményeinek teljes megváltozása sokkal nagyobb erkölcsi és anyagi teher, hogy sem a mellett még ily lélekismeretes felelőséget elviselhetne az ember.

Petőfi erre a levélre a fiu után Szalontára utazott s onnan írja 1849. május 27-ikén Aranyhoz, ki ekkor már Debreczenben volt. „Itt vagyok ismét Szalontán s egy pár nap alatt ismét Pesten leszek „czakunpak.“ (Petőfi ekkor a kis Zoltánt haza vitte Pestre. Arany ezt írja magáról, a levél végéhez toldott jegyzetben: „Én a miniszteriummal (Buda bevétele után) Debreczenből Pestre mentem, de családom Szalontán maradt, mert nem akartam kitenni a mindinkább bonyolódó állapotnak. Innen azon hirre, hogy az orosz Debreczennél van, családom miatt aggódva, július 1-jén Szalontára siettem; nem is mentem többé vissza. Petőfit Pesten láttam utolszór.“)

— Utolsó levele Petőfinek Aranyhoz. 1849. július 11-ről, Mező-Berényből kél, hol Orlai-Petrics szülei laktak, kikkel Petőfi rokonságban volt. Arany elutazása után nem sokára Petőfi is, családotól, oda hagyta Pestet, melyről ekként értesíti barátját:

„Fölszedtem sátorfámat s családommal együtt ide e békés magányba bújdokoltam azon óhajtással: vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszeritene sorsom; s most itt vagyunk, s a mely percekben vépkép felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.“

Arany ezt a megjegyzést teszi, a levél végéhez: „Ez hozzám utolsó levele Petőfinek. Mező-Berényből Váradra s onnan Erdélybe ment, hogy Bemhez csatlakozzék; de útját nem Szalontának, hanem Ugrának vette, mely falu attól oldalvást esik. Ott a papnál volt szállva, s a pap néhány sorban megírta nekünk, az ő megbizásából, hogy köszönt, és hogy megy Erdélybe: Ez volt utolsó izenete. Azért nem jött Szalontára: mert Berényből Váradra egyenesebb amúgy, s ő sietett — meghalni!“

* * *

Arany volt Petőfinek legjobb, legbizalmasabb, testi-lelki barátja: ezt a közlött levél-részletek bizonyítják. Petőfi könnyen lobbanó, könnyen sérthető természete miatt, barátjaival csekélységek fölött is hamar és komolyan összezőrdült: csak Aranyval nem tudott összetűzni. Olykor zsémbelt rá, tréfásan meg-megszidta, de az „öreg,“ arany tiszta jellemével, nyugodt kedélyével, komoly vidámságával könnyen kifogott rajta. Hideg vérrrel eltűrte a gorombaságot, egy-két tréfával

elsimitotta: de soha még meg sem neheztelt, nehogy haragot tartott volna rá.

A kéz alatti levél-gyűjtemény erre vonatkozó részei igen becses

adatokul szolgálnak mindkét nagy költőnk jellemrajzához. A következő új szakaszban azokat válogatom össze.

SZABÓ SÁMUEL.

A Gr. Lázár Albert tudomásához.

A „P. M.” harmadik füzetében a Gr. Lázár Vincze úr előadása folytán közöltük volt annak lényegét, a mit a néhai Lázár Albert gróf Petőfi elestéről tudott. Ennek kiegészítéséül szolgál az a változat is, a mit Hergler Antal volt honvédtiszt után Vahot Imre közöl „Emlékiratai”-ban s a melynek idetartozó részeit a következőkben adjuk:

„... Ezután a tábornok 5 ágyut bizván reánk, az ő kedvelt hadsegéde, őrnagya, Petőfi Sándor és Zeyk Domokos törzstisztek kíséretében a balszárnyról eltávozott. Délután két óráig szünet volt, a midőn egyszerre nagy sokaságu kozákcsapatok nyomultak felénk s két titeg ágyu balszárnyunkra élénk tüzelést kezdett. Ezt látva Bem rögtön mellettünk termett s helyt állani buzdított, azután a golyók zápora közt rosz lován elindult az ellen állását megszemlélni. Ekkor Bemet egyszerre 6 kozák vette körül s már-már el is fogta, a midőn három honvéd főtiszt, névszerint Petőfi, Zeyk Domokos és Gr. Lázár Albert az öregot felkeresni indultak.

Ezek Bem apó veszélyes helyzetét csakhamar fölismervén, villámgyors paripáikon hozzá vágattak a

végből, hogy megmentsek imádvá szeretett s annyira féltett hadatyánkat nem a haláltól, hanem a ránézve ennél sokkal rosszabb hadi fogságtól. Az öreg úr csupán lovagló ostorával védte magát a kozákok ellen, míg Petőfi, Zeyk és Lázár kivont karddal s hősiessé elszántsággal rohantak rájuk.

A megtámadás első perczében két pisztoly lövés történt a kozákok részéről, s az egyik lövés . . . . fájdalom! — a mi pótolhatlan Petőfi Sándorunkat terítette földre....

Igy lett július 31-ike a magyar szabadságharcz egyik legszomorubb napja, melyen . . . egyik legnagyobb költőjét veszté el a haza.... Azért csodálva olvastam némelyek azon állítását, hogy Petőfit a segesvári csata után még látták; mert ő ott esett el gróf Lázár Albert közelében, ki mint élő tanu bizonyosságot is tehet erről.“

Eddig tart a kérdéses közlemény, a melyet Gr. Lázár Albert bizonyosan nem ősmert, mivel valószínűleg nyilvánosan is reflektált volna reá. Annyi azonban a „P. M.” mult füzetében adott rövid közleményből is kitetszik, hogy Petőfi csakugyan a

Gr. Lázár közelében esett el — de hogy kivont karddal és harczolva, mint a hogy Hergler és még mások is állítják? nagyon kétséges, sőt a hitelesebb tanuk túlnyomó többségének tanúsága szerint egyenesen téves ál-

lítás. Mindemellett — teljesség kedvéért — szükségesnek véltük ezt az adatot is fölhozni, a mely aunyiban is érdekes, hogy a Petőfi halálát pisztolylövésnek tulajdonítja.

CSERNÁTONI GYULA.

Petőfi latinul.

Nubes. — A felhők.

Avis si forem volitans
Semper in nubes tenderem;
Pictor si forem nil nisi
Volantes nubes pingerem.

Sic cordi sunt nubes mihi,
Et quamque earum saluto,
Si venerit eique quum
Discesserit, valedico.

Hae variae viatrices
Familiares sunt mi iam,
Cognoverant me iam bene,
Non ignorant, quid sentiam.

Persaepe contemplatu' sum
Obdormientes placide,
Velut infantes in sinu
Crepusculi et Aurorae.

Et contemplabar ob fruces
Viros, qui venerint cito,
Ut cum procella dimicent
De salute, cum tyranno.

Et circumstare eas vidi
Velut sorores pallidas
Lunam, invenem qui *) aegrotans
Vigilat noctes placidas

Vidi mutantes iam eas
Formas cuiusque generis,
Et semper cordi sunt mihi
Utcunque eae miris modis.

Cur sunt mihi semper carae?
Affines animi quidem,
Qui induit formas novas
Et permanet semper idem.

Alioque modo similes
Mei nubes; recte dicas,
Quae, ut oculus meus, habent
Et fulgura et lacrymas.

ST. HEGEDŰS.

1849 július 31-ke Segesvár mellett.

Ákkor még egész fiatal ember voltam, most már — Isten kegyelmes jóvoltából — az elaggottak sorában állok. Nagy idő, egész 39 év fekszik közben, mégis reményem, nem fogok

hamis állítással vádoltatni, ha tán egy vagy másban a tiszta valóságtól némi eltérés fordulna elő, de törekvésem az, hogy teljes emlékező tehetségem felhasználásával, mert fájdalom! ke-

*) Petőfi gyöngéd gondolatát, hogy a felhők mint nővérek állják körül a beteg, balvány Holdat, mint fivért, csak így fejezhettem ki, hogy qui-vel fűzém össze a mondatot. De ha quae-t teszünk, a vers megáll. H.

vesen vannak már, kiknek közreműködését igénybe lehetne venni, irjam le ama gyászos nap eseményeit, melyeknek én is egyik igénytelen tényezője és tanuja voltam.

Hírlapi cikkek írására mind- eddig csak a kikerülhetetlen kényszer esetén tudtam magamat elszánni, de most egyszerű felszólításra teszem és egész készséggel, mert abban, ha a szőnyegre hozott kérdés tisztázásához bármi csekélylyel tudok is hozzá járulni, hazafiai kötelesség teljesítését látom.

Felszólítottam ugyanis, hogy a „Petőfi-Muzeum“ számára irjam le azt, mit a segesvári csatára nézve — mely egyébiránt bármily ütközet számba is vehető — tudok, és kivált Petőfire nézve, a ki minden valószínűség szerint amaz emlékezetes ütközetnek esett áldozatául.

Szerencsém volt már olvasni az „Erdélyi Híradó“ és „Székely Nemzet“, valamint más lapok hasábjain is a Dr. Otrobán Nándor barátom, id. Gyalokay Lajos és több mások leírásait, de hát ezek is csak hosszú idő, és valószínű, hogy csak emlékezet után tették közzé azokat, e mellett ők is csak gyarló emberek, s tévedhettek; de lehetetlen is oly körülmények között, minők akkor fenn forogtak, minden mozzanatot figyelemmel kísérni, és emlékezetben tartani. Ne vegyék tehát rossz néven, ha nem épen mindenben egyezik az én leírásom az övéikkel, valamint nem kívánom én sem, hogy az én emlékezetem tekintessék csalhatatlannak.

Hogy azok is, kik csak hallomás, vagy mások általi leírás után nyerhetnek tudomást és ismerhetik meg az erőket, melyek egymással szemben állottak, úgy hiszem nem lesz fölösleges, lehető rövidséggel megemlíteni, miből és mi módon létesült 1848—

49-ben a magyar hadsereg, mely a hazai ellenséges nemzeti égek és két nagyhatalom harcedzett katonaságával küzdött, és melynek egy igen csekély töredéke több mint ötszörös erővel állott szembe Segesvár mellett.

Ezért kissé előbbre megyek az idővel.

Szolgálatomat én mint hadnagy kezdettem a magyar hadseregben, az addig fennállott első székely — csiki — gyalog határvéd-ezred egyik zászlóaljánál, hol addig mint altiszt szolgáltam, s mely még ugyanazon számot viselte, melyet viselt volt az ezred fennállása idejében. A mint azonban a magyar sereg győzelmesen mind több és több tért foglalt, alakítottak új honvéd zászlóaljak a tömegesen és főkép a székelyföldről szállított ujonczokból, melyek ama zászlóalyból kiszakított keretekbe illesztettek be. Egy ilyen új zászlóaljhoz lettem én is, főhadnagygyá előléptetés mellett, 1849 február havában áthelyezve, melynek összes legénysége udvarhelyi és marosszéki székelyekből állott.

Történt pedig ez Segesváron, s tudva van, hogy az akkori magyar kormány rendelkezésére szertárok nem állottak, tehát nem is a kormány által szereltettek fel az ilyen új zászlóaljak; hanem felszerelték azok magukat úgy, a hogy lehetett, és olyan fegyverekkel, a milyeneket kutatás útján, mint ellenséges földön találhattak: kovás puskákkal, vadász flintákkal, lándzsákkal stb. És egy ilyen zászlóalj, még néhány hasonlóval, alig pár heti oktatás után, s alig számbavehető képzett katonaság mellett, megtámadta a muszkák által védett Nagyszében várost, és birtokába kerítette a védő sereg nagyobb száma daczára.

Még nem olvastam, de igen érdekes volna leírni a dicső Bem tábornok páratlan hadi taktikáját, mely

e győzelmet számunkra kivívta, de ez most nem feladatomban, s akkorrá hálásztam a hozzászólást, ha tán erre is, mások kezdeményezése folytán alkalom nyílik

Most tehát Szebenben vagyunk.

Innen több irányba kémjáratozat eszközölve és így tudomására jutva annak, hogy a Nagyszebenből Segesvár ellen vonult, de ott hallatlan kudarcához jutott Puchner serege Brassónak vette útját, Bem tábornok is egész erejét arra fordította. Éppen márczius 19-ke — József napja — volt; midőn Feketehalomnál ütközetre került a dolog, mely megint az ujoncz honvéd sereg győzelmével végződött, és az utolsó osztrák és muszka erőnek az országból való kiűzését eredményezte.

Most tehát Brassóba vonultunk be, és ide megint nagyszámu ujoncz gyűlt a székelyföldről, főképen Csik- és Háromszékről, melyek mint fennebb mondtam, keretekbe illesztve, új zászlóaljakat alkottak, mely alkalommal én az így alkotott 82. zászlóaljhoz tétettem át mint százados. Ennek legénysége részben már kiszolgált öreg katonákból, részben pedig fiatal, szinte gyermekszámba eső ujonczokból állott.

Most már könnyebb volt a felszerelés, mert Szebenben a szertár birtokunkba került, s az ott és Feketehalomnál elesett vagy megszaladt osztrákok és muszkák is tekintélyes számban juttattak fegyvereket kezünkbe.

Brassóban hosszabb pihenő jutván zászlóaljunk részére, ezt a beoktatásra használtuk, míg más feladat Fogarasba, majd tovább Szebenbe, innen Gyulafehérvár, később a dévai fellegvár alá, s miután ez is kapitulált, Zalatna város romjai közé vezetett. Hosszasabb, a vad móczokkal folytonos csatározásban töltött idő után, midőn a megerősített muszka

haderő és ennek védszárnyai alatt a kiűzött osztrák sereg visszatérve, a határokat kezdette ostromolni: kaptuk a parancsot, mely éjjeli-nappali, tehát forcizozott menetekben, Sepsi-Szent-Györgyre vezetett.

Eközben sikerült az egyesült osztrák és muszka seregnek a határon többfelől betörni, s több csatát vívtunk velök Sepsi-Szent-György és Brassó között, a nélkül, hogy az abszolút győzelem akár a mi, akár az ők részére dőlt volna.

De más irányban a muszkák tekintélyes serege Segesvárra jutott, és ott megfészkelte magát. Vannak, a kik e sereg erejét 18,000 főre becsülik, én már akkor úgy értesültem, hogy 22,000-re rugott és ennek több hitelt adok.

Zászlóaljunk, melynek készültége és felszerelése a fennebb mondottak után megitélhető, még két más egészen hasonló zászlóaljjal együtt, most is forcizozott menetekben Sz.-Kereszturra vezetettvén át, oda július 30-án esti alkonyatkor érkeztünk meg. Be nem szállásoltak, hanem a város Segesvár felől eső szélénél szabad mezőn telepedtünk meg, hova ugyanakkor még egy másik zászlóalj s csekély számu lovasság és tüzérség is érkezett.

Zászlóaljunk őrnagya azonban gyengélkedőnek jelentkezvén, ez éjre a parancsnokságot és felügyeletet mint rangidősb századosnak, nekem adta át, tudtván egyszersmind, hogy szükség esetén a városban a reform. papnál lesz megtalálható. De az éj minden nevezetesebb esemény nélkül telt el, csak kora reggel riasztott fel zajos dob- és trombitaszó. Én mindjárt századom rendezéséhez kezdtem, s többi százados társaimat is hasonlóra utasítván, a segédtsírt sietve az őrnaghoz küldöttem jelentéssel, ki rövid időn visszatérve, azon jelentést tette

nekem, hogy az őrnagy nem vonulhat ki, s a zászlóalj parancsnokságot rám ruházza át.

Erre én mindjárt lovam után küldöttem ugyan, de mielőtt az megérkezhetett volna, váratlanul megérkezett a hely színére Bem tábornok, már lovon ülve, s szeme mindjárt a mi zászlóaljunkon akadt meg, mint a mely előtt lovas parancsnokot nem látott. Gyorsan oda lovagolva, felhevűlt és hangosan kérdezte: Micsoda zászlóalj ez? hol a parancsnok? Eléje siettem tehát, és jelentettem, hogy az őrnagy épen most tudatta velem, hogy betegség okán nem vonulhat ki, s megbízott a parancsnokság átvételével. Midőn további kérdésére az őrnagy nevét megmondottam, még inkább felhevűlt, és azt parancsolta nekem: küldjék rögtön a lova után, vegyem át a zászlóaljparancsnokságot, s tüközet után állítsam az őrnagyot hadi törvényszék elé.

Bem távozásával egyidejűleg megérkezett saját lovam, melyre felültem s midőn kedvelt öregünk másodszor érkezett hozzánk, zászlóaljunk már teljes rendben volt, miért röviden elismerését fejezve ki, nekem az elővéd szerepét adta. A szokott mód szerinti felosztás után zászlóaljám és ezt követőleg az egész tábor Segesvár felé indult: oly sereg, melynek én összes létszámát mintegy 4000 főre vélem tehetni, megtámadására a 22,000 főre menő muszka seregnék.

Vannak is, a kik Bemnek e tettet meg gondolatlanak nevezik, és őt ezért kárhozzátással illetik. — Én nem osztom ezt a nézetet. Tudomásom szerint Bem a támadás tervét olyképen állította volt meg, hogy ha a kivétel a szerint történik, bizonytal nem mi lettünk volna a legyőzöttek. A mi támadásunk ugyanis csak színleges volt, hogy az ellenség figyelmét elfoglaljuk,

s ezalatt Medgyes felől Br. Kemény Farkasnak kellett volna megérkeznie, hogy 16,000 emberből álló seregével hátban támadjon, mi azonban előttem mostanig sem ismert ok miatt elmaradt, s ez volt oka súlyos vereségünknek.

Látható ebből, hogy a hiba nem Bem személyében vagy tervében keresendő, ki a győzelemben mind az utolsó perczig rendületlenül bizott.

Keresztur mellől teljes hadi rendben megindulva, akadály nélkül hatoltunk Fehéregyháza közelébe, melynek innenső szélénél már az ellenséges rajokra bukkantunk. Mi szintén rajokat bocsátottunk ki, s a kölcsönös tüzelés kezdetét vette. Visszavonulva, az ellenség folyton erősítette rajvonalát, s mi hasoulóval feleltünk, míg csaknem egész zászlóaljám ki lőn merítve. Mire Segesvár alá jutottunk, zászlóaljám a lőszerben már fogyatkozást szenvedett, s ez okból egy másik zászlóaljjal váltattott fel.

A lőszerhiány pótlása után azon útasítást nyertem Bem tábornoktól személyesen, hogy a Küküllő mellett foglalva állást, a jobb szárnyat képezzem, s zászlóaljamat a kukoricaföldeken úgy állítsam fel, hogy az ellenség ne láthassa.

Egy fél század már eleitől fogva ágyufedezetül szolgálván, a jobb szárnyat képező zászlóaljám állott 5 1/2 századból, mely mellé még 1/2 század Kossuth-husár lovasság volt adva. Moján Dani százados egykori iskortársam parancsnoksága alatt. Helyzetünk a körülmények tekintetbe vétele mellett elég kényelmesnek volt mondható, mert támadnunk nem volt szabad, s az ellenség sem intézett támadást ellenünk, csak lövegeit küldötte időnkint állásunkra, melyek azonban nem sok kárt okoztak, míg a közép és a bal szárny folyton heves tüzelést folytatott.

Igy telt el délig, s mintegy délutáni 2 óráig. Ekkor hozta egy segédtsit a vezér tábornok azon parancsát hozzám, hogy zászlóaljaim felét az idősebb százados parancsnoksága alatt ott meghagyva, a másik felét magam vezessem a bal szárnyra át, s megérkezve jelentsem magamat nála. Jelentkezésemre ezt az útasítást adta: „Lassen Sie ihre Leute niedersetzen, sie sollen ausruhen, und abessen, wir werden gleich Stürmen, wir müssen heute Schässburg nehmen.“ Jele ez annak, hogy a győzelmet még mindig biztosnak tartotta. Épen ez időben történt Skariatín muszka tábornok elesése. Mintha még most is fülembé csengenének Bem ezen szavai: „Richtig getroffen.“

De csakhamar, miután embereim megtelepedtek, s tarsiányaik sílány taralmát előszedve, étkezéshez kezdettek, láttuk csatárjainkat hátrálni, s futár érkezett hozzám, hogy küldjek elő erősítést. Az általam előküldött két század segítségével sikerült is az ellenséget visszanyomni egészen az ágyukig. De a mi két századunkkal szembe az ellenség két zászlóalját vethetett elő, és így a miéink megint visszanyomattak.

Most újabb futár érkezett, előküldöttem az utolsó századot is, s továbbra már semmi más tartalék nem volt, mint én és zászlóhordóm. Ez volt már az utolsó erőfeszítés, mi által sikerült ugyan az ellenséget hátrálásra bírni; de neki volt még tartaléka, s ennek segítségével a miéink újból vissza nyomattak. Csatárjaink alig 50 lépésnyi távolban voltak már azon helytől, hol én a zászlóssal állottam, midőn felhangzott a kiáltás: „meg vagyunk kerülve“ s valóban egy dzsidás muszka kozák ezred mutatkozott a jobb szárny hátánál, mely a Küküllő jobb partján tette a kerülő utat,

mi a földött terep miatt csak későn volt észrevehető.

Ekkor megkezdődött az általános zűr-zavar, mindenki csak a menekülésre gondolt, s még szerencsének mondható a pakszekerek teménytelen száma, mely a kozákok ellen mintegy torlaszt képezett, s őket föltartóztatta, mi alatt a közép időt nyert, a pakszekerek bal oldalánál hátra menekülni, csatározó bal szárnyunk pedig a közeli erdőség között menedéket keresni. Hogy mikép sikerült nekem a zűr-zavarból kijutni, ezt mellékes kérdésnek tartom, de nem hagyhatom említés nélkül a borzalmas látványt, melynek e közben tanuja voltam. Lovam az éhezéstől annyira meg volt horpacszodva, hogy én a nyereggel együtt egészen a farára jutottam, s kénytelen voltam leszállani, midőn a viaskodó kozákoktól annyira távolságra jutottam, mely a nyereg hamaros helyreigazitását lehetővé tette. Közben halottam a jajveszéklést, s lovam hátrára újból felkerekedve, rövid visszapillantást tettem, midőn vérző szívvel kátam, hogyan mészárolják a kegyetlen kozákok nem csak a pakszekerek közé tévedt katonákat, hanem a számtalan védteleneket is, kik a szekereken vagy azok mellett találtattak.

Az ütközet ily kimenetelére nem számítva, öreg vezérünk visszavonulási utat sem jelölt volt, ezért hát én ugyanazon utat választottam, a melyen mentünk volt, s Keresztur mellett órnagyommal találkozva, vele együtt Udvarhelyre mentünk, hol két napot töltöttünk. A zászlóalj 900 körül álló emberéből ezalatt megkerült 72, részben fegyvere nélkül, minden bátorságát elveszítve, minden engedelmisséget megtagadva, s nem volt hatalom, mely őket vissza tartsa, hogy szétoszolva, házi tűzhelyeikhez ne távozzanak.

Részünkről tehát be volt fejezve az anyai dicsőséggel folytatott hadjárat.

Petőfi sorsáról bővebb felvilágosítást adni én sem vagyok képes, mint adatak már azok, kik e kérdéshez előttem hozzá szölkottak. Személyesen nem ismertem őt, csak arczképét, s ehhez egészen hasonló férfit, honvéd tiszti egyenruhában láttam a Bem táboruk kíséretében, midőn Keresztur mellett a gyászos nap hajnalán megjelent, ki épen egy kocsiból szállott volt ki. Ugyanezen férfit láttam azon alkalommal is, midőn az ütközet folyama alatt, mikép fenn említve van, fél zászlóaljammal a jobb szárnyról a balra átvonultam, nem épen nagy távolságban az ágyuk háta mögött, kardjára támaszkodva, és az ütközet menetét figyelemmel kísérve, állani. Erős hitem, hogy ezen férfi nem volt más, mint Petőfi, minthogy arca és termete a jól ismert arczkép eredetijét mutatta, s különben is szájról-szájra járt, hogy Petőfi itt van. *)

*) Ebben közlő úr világosan téved, a honvédruhás alak nem volt s nem is lehetett Petőfi, mert róla tudva van, hogy nem katonaruhában volt jelen az ütközetben. Egressy G. 1860-ban a „M. színházi lap”-ban írja, hogy „posztó egyenruhája, mi tiszti rangját mutathatá vala: nem volt” s Maros-Vásárhelyen a csata előtt rendelte meg, de sohasem viselhette, hanem vászon-

De hogy tovább mi sors érte, nem tudhatom.

Megnevezni sem tudok senkit, kitől biztos felvilágosítás volna várható. Ismerős báltársaim, kik a csatában részt vettek, oda veszték, vagy azután váltak meg az élettől. Otrobán Nándor tudor úr nyilatkozata már ismeretes. Moján Dani százados, kiről már említést tettem, súlyos sebeket kapott, s ott maradt a csataterén. Midőn a halottakat takarították össze, életjelt tapasztaltak nála, s kórházba szállították. Tudom, hogy felgyógyult, mert 1852-ben találkoztam vele Maros-Vásárhelyen mint akkor újabban besorozott huszár őrmesterrel, midőn épen ezredéhez Lengyelországba ment, szabadságolásraól vissza. Későbbben hallottam, hogy tiszt is lett, s mint ilyen nyugalomba ment Fogarasmegye Vojla községébe, mint a honnan való volt, de hogy még életben van-e, arról nincs tudomásom.

FERENCZI GYÖRGY,

10. k. honvédszázados, a. sz. k. v.

attilában járt s így ment a segesvári csatába is ezivil és nem katonaruhában Egressy még azt is megmondja, hogy egyenruháját utóbb Lőrincz őrnagy vette át tőle. Hasonlóan nyilatkozik mindenki, a ki Petőfit ismerte s e napon látta. (I. Vajna, Haller, Lengyel s mások följegyzéseit).

FERENCZI ZOLTÁN.

Petőfi francziául.

H. Fréd. Amiel-től.¹⁾

IX.¹⁾

Le csikos.²⁾

Enfant de la Poustá, je n'ai ni toit ni clos.

Un cheval, un bon chien, c'est mieux qu'un sol avare.

Je suis un dompteur de chevaux

Dans la vaste plaine magyare.

¹⁾ I—VIII. sz. alattit I. Petőfi-muz. I—II. füz.

²⁾ Petőfi: „Pusztán születtem” cz. költ. (I. az 1843-diki költ. közt.)

Une selle, à quoi bon? Je monte à cru le dos
 Du coursier qui se cabre et vainement s'effare;
 Je suis un dompteur de chevaux
 Dans la vaste plaine magyare.

Ma chemise est bien faite et mes caleçons beaux
 Rose me les broda. Petite perle rare,
 Tu seras femme d'un csikos
 Dans la vaste plaine magyare.

X.

La montagne et la vallée.¹⁾

I.

Que ne suis-je pas la cime! (ainsi dit le vallon)
 La cime est près du ciel saluant les étoiles.
 Avoir sous soi l'abîme et le vaste horizon
 Les plaines enroulant ou déroulant leurs voiles,
 C'est divin. La montagne est une majesté,
 Et sur son trône assise elle voit les nuages
 Comme des flots d'encens, à sa sérénité
 Respectueusement apporter leurs hommages.
 Le premier des rayons que lance le soleil
 Sur son auguste front pose le diadème,
 Et l'astre qui s'en va, pour son adieu suprême
 Lui jette sur l'épaule un long manteau vermeil.
 Sublime destinée! apanage superbe!
 Moi, je dois végéter dans l'ombre comme l'herbe
 Sans voir, sans être vu, pas même d'un voisin.
 Que ne suis-je pas sommet? voilà le vrai destin.

II.

Que ne suis-je vallon! (ainsi pense la cime)
 Résider près du ciel, d'un ciel vide! à quoi sert?
 Cette magnificence on la tient pour sublime
 Mais la sublimité n'est qu'un morne désert.
 De son premier rayon le soleil me salue;
 Son adieu me revêt d'une pourpre de roi;
 Oui, je reçois l'hommage et l'encens de la nue,
 Mais dans l'azur je suis toujours seule et j'ai froid.
 Vous fleurs et rossignols, papillons et rosée,
 Je vous appelle en vain, vous êtes sans merci.
 Aucun de vous ne m'aime et je suis délaissée,
 Et la brise d'en bas est ouragan ici.
 Que ne suis-je vallon! Chérissant la retraite,
 Renonçant à l'éclat d'une vaine grandeur,

¹⁾ Petőfi: „A völgy s a hegy“ cz. költ. (l. az 1848-diki költ. közt.)

Je saurais me restreindre et dans l'ombre discrète
Aux grâces du printemps demander le bonheur.

XI.

Saperment.¹⁾

Dix mille tonnerres de Dieu!
De rage tout le corps me tremble;
J'écume et ma tête est en feu:
Au lac Balaton je ressemble.

Partout contretemps ou douleurs.
Qui m'a donné pareille étoile?
Fille, je pourrais de mes pleurs
De deux mouchoirs tremper la toile.

Mais pleurer n'est pas d'un luron.
Un pleutre braillerait peut-être.
Pour moi je lâche un gros juron.
Et ma fureur trouve son maître.

XII.

L'Homme et la Femme²⁾

Quand Dieu fit l'homme, sur son front
Passa je ne sais quel nuage.
Mais je sais bien que de là sont
Venus et la nuit et l'orage.

Quand Dieu fit la femme, ses yeux
De plaisir d'abord s'humectèrent.
Depuis, au ciel ces pleurs joyeux
En astres brillant seintillèrent.

XIII.

Mon Idole.³⁾

Mon coeur porte un amour comme il n'en fut jamais,
Cet amour est sacré. Dans l'extase il me plonge.

Les vierges d'ici bas ont de moins puissants refts;
La déesse en exil seule a de tels attrails.

Bel ange Liberté pourquoi n'est-ce qu'en songe
Et de nuit seulement qu'ainsi tu m'apparais?

Chaque nuit je te vois. Beau rêve! aujourd'hui même
Sur des gazons fleuris tu venais, toi que j'aime.

¹⁾ Petőfi: »Lánggal égő terem tette« cz. költ. (I. az 1843-diki költ. közt.)

²⁾ Petőfi: »Felhő és csillag« cz. költ. (I. az 1844-diki költ. közt.)

³⁾ Petőfi: »Szeretek én« . . . költ. (I. az 1846-diki költ. közt.)

Et moi, me prosternant, j'avouais mon ardeur,
Et j'étendais la main pour cueill'r une fleur.

Derrière moi quelqu'un d'invisible s'apprête.
La hache du bourreau soudain frappe. Ma tête
Se détache, et ma main t'offre la rouge fleur.

(Vége)

Petőfi és Szemere Pál

A Petőfi baráti viszonyai közül alig érdekesebb és meghatóbb egy is, mint a Szemere Pállal való, legkivált azért, mert alig értette valaki oly mértékben akkor Petőfi jelentőségét mint Szemere, ki pedig 1785-ben születvén, 57 éves volt akkor, mikor Petőfi 1842-ben föllépett.

Ha egész őszinték akarunk lenni, Petőfi e jelentőségének fölfogása és megértése s egyszersmind hirdetése is, már akkor, nagyon meglepő. Mert ez Szemerét úgy tünteti fel, mint ki együtt nőtt az idővel és haladt a korrall, mely pedig eszmékben soha sem változott még oly gyorsan sem az irodalom, sem a politika terén mint abban az időben, mit Szemere átélt. Így Szemere a Kazinczy és a nyelvújítás irányába és eszméibe növekedik belé, egyik tagja is utóbb, mint Kazinczy lelkes követője, a híres triasznak. De ez nem teszi őt maradvává. A Kazinczy utáni romantikus nemzeti költői irányt nem csak szeretni és érteni bírja, de csatlakozik is hozzá, sikerre juttatásában működik s Körner Zrinyi-ét fordítja le. Utóbb pedig megérti az új, Petőfi-féle költői irány teljes jelentőségét s csatlakozik hozzá, mint Petőfi buzdítója és csodálója, bárha nem is mívelhette ez irányt. Szemere tehát érezte ugy a művészet igazi lényegét, mint meg bírta mindig érteni az idők lelkét s értette, mi ennek legtermészetesebb visszhangja a költésben. Ismételjük, ez

kiválóan jelentékeny vonása Szemere Pálnak.

Már 1845-ben s tehát akkor, mikor Petőfit legjobban támadta meg az álaesthetikán alapuló kritika s kivált a hírhedt Császár-féle az Irodalmi Őrben, Szemere mindig a legnagyobb elragadtatással szólt róla. A Pesti Divatlapban (1845. II. 860 l. 27. sz. okt. 2-án) Szeverin szólván Petőfiről, ki különben szintén lelkes ismerője és tisztelője volt Petőfinek, fölemlíti, hogy „az illy közepszerű, fanyar tehetséggel bíró irkászok, s a mindenben gáncoskodó kritikasterek üldözik s rágalmazzák Petőfit; míg hazánk legfinomabb tapintatu, legalaposabb itéletű bírálói, millyenek Schedel Ferencz és Szemere Pál, mindenkor a legnagyobb méltánylattal emlékeznek a lángeszű Petőfiről (az első a Budapesti Híradóban, az utóbbi csak privát körökben, de mindig lelkesedéssel, elragadtatással).“ E sorokat szándékosan mi huzzuk alá, nem szólván most a Schedel bírálatáról és dicséretéről, mert ahhoz némi szó fér még; hanem a Szemere lelkesedése a legnemesebb, legtermészetesebb forrásból eredt: t. i. a lángeszű és a művészet iránti rajongásából, abból az érdek nélküli tetzésből, mit Kant az aesthetikai érzésnek nevez.

De nem csak e hely, sőt Petőfinek „Szemere Pálhoz“

cz. költeménye¹⁾ még jobban rajzolja Szemere emez elragadtatását s egyszersmind azt a mély szeretetet és hálát, melylyel Petőfi ezt fogadta. Mily érdeme, mily dicsősége, de mily bizonyítéka is a Szemere léleknagyságának, hogy Petőfit ily sorokra bírta lelkesíteni:

Sok van, miben büszkélkednem lehet,
De büszkeségem mindenek felett,
Hogy, mint barátod, úgy állok szivednél,
Bár korra nézve nagyapám lehetnél.
Tiszteltetek; mint tisztelőd menék
Hozzád. Te szóltál, hogy: ez nem elég;
Engem ne tisztelj, engemet szeress!
Mostan szeretlek és tisztellek téged.
Mind a kéttőre vagy te érdemes.
Mig tiszteltetre indít öregséged,
Szeretnem kell ifjui szivedet.
Mert nyom nélkül haladt el e felett
Eszteideidnek terhe, sokasága
Hervadhatatlan kebled e virága.
Öreg barátom, fiatal sziveddel!
Ea vagy te, mellynek elhullt levele,
A mellyet már a téli hó lepett el,
De rajta vigan zeng a czinege.
S bár késő este van már életedben,
Szemed még most is tisztán s messze lát:
Megismeréd a felhők madarát,
Kit fényes nappal sem láttak meg többen.
Magamról szólok. — Hah, mig annyian
Vetnek reám lenéző szemeket,
Kezedben a borostyán lombja van,
Mekkoszorózni véle fejemet.

És hogy még csak a végét idézzük, a költő azt mondja:

Ha ezt a hosszú pályát megfutandom,
S egy nemzet fogja megtapsolni lantom:
Nem lesz előttem e taps kedvesebb,
Mint az volt; mellyel pályám kezdetén
Egy magad által idvezeltetém,
És mind szivednek dobbanása volt,
Midőn szivemre először hajolt.

E költemény egyaránt emeli előttünk Szemerét és Petőfit. Petőfi gyönyörűen emeli ki Szemere lelki ifjúságát, mit fennebb említenk, hogy kora daczára megérezte azt és úgy, a

hogy Petőfi érezett s kifejezte költeményeiben.

Szemere e költeményre hosszasán maradt adós a nyilvános felelettel; de felelt végre az Életképek 1846. II. felében (387 l. 12. szám, szept. 19), mely mindennél jobban rajzolja Szemere lelkesedését.

„— T. veteránirónk Szemere Pál, — mond a szerkesztő, következő nyílt választ küldött Petőfy (!) Sándorhoz: Nagyérdemű férfi, becsült barátom! Nem egyszer teszek szemrehányást magamnak a miatt, hogy oly sokáig késedelmeskedem, felőled és lantászatod felől közönségünk előtt szólni — ha csak azt, a mit, és valamit is. Az az átkozott tulszerénység, való igaz nevezetével: gyávaság! De hiában. Sok év, s annál kevesebb erély! Pedig, legalább én úgy sejttem — versiróinkra nézve, néhányra tudniillik, fölvilágosító szövétnekecske gyanánt fognék szolgálhatni. Hiszem: ez a világosság egyszersmind égetne is. Igen. És ez épen a baj.

A fiatal, s Veled egy vagy közel korú, félrabilag érzi magát Körtüled, midőn előd-mimeléssel kezdé pályafutását; holott Téged saját kebled örök ifjúságu Istene szólaltat meg, s gyermek — s legény — s férfiéveidből egyiránt. Tünetény, melly a világirodalom történetei között, a legszerényebben szólva bár: ritka és gyér; én hasonlót egyet sem tudok, egyre sem emlékezem. Az öregebbek? Olvasám többeknek bírálatát. Boldog Isten!... Köszönjék meg a jámborok, hogy káromkodás helyett ezen ironiai fölkiáltással hallgatok el.

És hány lehet, sőt hány van, mint nem egyszer tapasztalám némelly társalgásom alatt, ki materiát és formát, mint ikeregységet felfogni elégtelen levén, egyiket a másik nélkül bírálgatja. Némelly bírálócska a leg-

¹⁾ Pesti Divatl. 1846. I. 26. l. 2. szám, jan. 8. jelent meg e költemény.

szembetűnőbb s o c c u s t sem képes lelki szemeivel meglátni, s úgy kél ki ellene, mintha az c o t h u r n u s volna; s amazon is olly sokágú sarkautyutarájt keres, mint ezen.

És így tovább stb.

Sajnálom, hogy nem volt módodban, ha csak egy két napra is ki-röppenni. Neked többször kellene velem lenned. Én a szó legsajátabb (s nem átviteles) értelmében vagyok irántad: ájtatos. Megtörténhet, hogy e szent érzelem elragad; de hiszen miféle silány érzelem is az olyan, mellynek illy sikere sincs? Mind e mellett vajmi jól eshetnék Neked, ha a budapesti hanyagokat, azoknak vállvonogatásaikkal együtt, olykor olykor elhagynád; s az én örömfelsikoltásaimat hallgatnád és mosolyganád! Különben is éveim meg vannak számítva, s ki tudja, meddig lehetek ösztönzésedre, buzdításodra? No de mig élek: vagyok és maradok tisztelőd s hived.

Péczel, aug. 29. 1846.

SZEMERE PÁL.

* * *
Petőfi iránti mély tisztelete és lelkesedése utóbb is megmaradt. A forradalom után „Tandithyramb és Dalverseny“ cz. alatt a költészetről hosszú tankölteményt irt, melynek egy részét Halász Dezső Ráth Mórnál 1860-ban „Erdei lak, mint hármas dalverseny, és Petőfi Sándor“ cz. alatt kiadta. ¹⁾ E kis füzet ma már ismeretlennek mondható, pedig a Petőfi-irodalomra nézve nagyon jelentős, ezért czélszerűnek láttuk folyóiratunk más helyén újra közölni. A

¹⁾ Erdi lak mint hármas dalverseny, és Petőfi Sándor. Szemere Pál „Tandithyramb és dalverseny“ cz. munkájából közli Halász Dezső. Pest 1860. Ráth Mór, 8° 16 l.

Szemere fölfogásának lényege abban áll, hogy a valódi költői elv szerint az idom a költészet lényege, mit a latin így fejez ki: „forma rei esse semper dabat.“ Ezt azonban igen kevesen értik, de Petőfi ezek közé tartozik, kik fel tudták fogni ezt és e szerint irtak. Természetesen Szemere forma alatt tehát a felfogást s az ebben nyilatkozó szívet, érzelmeket érti. Petőfi tehát mindig „főleg saját érzelmeit dallá“ s ezt mindig tette illón a tárgyhoz, méltón és szabadon, akár a hazáról, szabadságról vagy szerelemről volt szó s mindegyik lényegét föl bírta fogni. Ezért különböznek szerelemről szóló énekei is korának rodomontádjaitól.

Igy irt az „Erdi lak“-ban is, nem leltározva, hanem „az erdei lakot újra építé fel“ s mindaz, mit mond benne „a legelső tényről az utolsó tényig, bár szívben történik, előttünk történik.“

A Petőfi „dalené“-jének lényege továbbá, hogy nem szónoklat s nem egyhangú, hanem mint kell, folyton együtt hangzik benne a keserű s az édes s változataiban a mennyig szárnyal és akár böleselkedik, akár elmélkedik, nála nem az „elme dalol, oh nem, de a kedély.“ Az erdei lakot is igazán zengi s így ő belsővé teszi a leírást s tehát megfejtette a nagy feladatot: „nem mást zengeni, hanem önmagát s így régibb és újabb dalait, valamint ebben is diadalt ül a lyrai idom, ez, a mi minden, az anyag csak fél-semmi.“

De azért az anyag is valami a dalidom mellett, de emez több, mert lelkiesebb, ez hát a műdal lelke és szelleme; amaz kevesebb, mert testiebb s emennek csak teste és tete-me; de azért a kettő elválaszthatatlan, a miut ez Petőfi dalaiban látható. Az általunk közölt tanköltemény 4-dik részében aztán gyönyörűen összegezi

e felfogását, melyben dicséneket zeng Petőfihez, kit maga előtt gondol, azt mondja róla, hogy „ő maga a műdal, a dalszemély,“ kiben idom és anyag mindig együtt van s „együtt zeng mind testi, mind lelki rhythmusa,“ melyek „társ ellenikrek, társ ellenpárok.“

Kár, hogy e tanköltemény többi, kivált Petőfibre vonatkozó része nem ismeretes mind. *) Igen jó volna, ha akár az 1860-diki kiadója e füzetnek, Halász Dezső ur; akár más kiadná; ma bizonyosan akadna rá vállalkozó. A többi részből még világosabb volna, aesthetikai fölfogása, sőt talán egész rendszere, mely e részletben kissé elfödve nyilatkozik. A Halász Dezső utószavában az is áll, hogy műve többi részeiben: „kit annyira szeret, kit itt érdeméhez méltólag oly

*) Több részét l. kiadva Egressy G. Magyar Színházi lapjában (1860.)

melegen magasztal, Petőfit magát is kiméletlenül, de igazságosan rója meg a nála helyel-helyel itt-ott található tisztaság, nem nyelv — hanem műtisztaság hiányaért.“

Ezekből világos az is egyszersmind, hogy Szemere a Petőfi-irodalom egyik legnevezetesebb munkása volt, Petőfinek nem csak megértője és felfogója, hanem aesthetikus magyarázója is. Ilyenek pedig ma is kevesen vannak s ezért nagy örömmel újítám fel emléket Petőfi nevével kapcsolatban, bár módomban volna mindazt közölni tőle, mi Petőfibre vonatkozik. Jellemző lehet az egész, mert a mint a lyra vegyes hangulatáról igen szépen mondja, hogy az keser-édes, ugyanazt mondja tankölteményéről is, hogy: Legény legyen, ki több ily tanverset irand, Ha csak nem nevetend egyszersmind nem sirand!

FERENCZI ZOLTÁN.

Tanköltemény Petőfiről.

Az alább közlendő tankölteményt, mint a „Petőfi és Szemere Pál“ cz. cikkben jeleztem, Szemere Pál írta és Halász Dezső adta ki 1860-ban Ráth Mórnál az idézett helyen részletezett cím alatt és füzetben. Kétszeres érdekű: mert Petőfibre vonatkozik s mert kevéssé vagy épen nem ismert s ezért adjuk ki itt újólag. Halász Dezső kiadójegyzete szerint ez egy része a „Tandithyramb és Dalverseny“ cz. nagyszabásu tankölteménynek, melyet Szemere Pál 1860-ban 2 hó alatt írt; de melynek eszméi 17 év alatt értek meg a szerző lelkében, t. i. 1842-ben Vörösmarty „Fóti dal“-áról kezdett tanulmányt írni, melyet 36-szor dolgozva át, Kazinczy Gábornak adott, mert nem volt vele megelegedve. Utóbb az eredetileg próza-művet alexandrinekbe öntötte:

majd a számos költői versenyt véve szemügyre, mely régen divatos volt irodalmunkban, meg azt, hogy ugyanegy tárgyat több költőnk dolgozott fel: dalverseny és tandithyramb cz. alatt tankölteményt írt ezekről, melyben 80 magyar költőről szól. Ezen kívül még 25 itészeti cikket írt régibb és újabb költőinkről, mint kiadó megjegyzi: „a költészet örök törvényeit is játszikkomolyan tárgyalólag“ s ezek közt egyet Petőfiről is. Ez mind ugyanakkor megjelenésre várt, de Ráth Mór attól tevő függővé az ügyet, hogy emez egyetlen próbaív miként fogadtatik s mint-hogy a fogadtatás a várakozásnak nem felelt meg, csak a már jelzett részlet jelent meg. Az egészről is lehet azonban némi fölfogást szereznünk, a meny nyiben Egressy Gábor az ő „Magyar

színházi lap"-jában 1860-ban több részletet közölt, melyekben szintén van egy-egy vonatkozás Petőfíre. E részek: Költészet (6 l.). Tandithyramb, Közbeszólás (31 l.). Kulacs és dalítész (39 és 47 l.). Költészet és dalmű (55 l.). Költészet és nemz. színházunk (73 l.). Költészet és színmű (79 l.). Költészet, színmű

és Thespis (87 l.). Költészet, színmű és Shakespeare a színész (93 l.). Megelégedés (415 l.). Ezeknek is mind megvan az a tulajdonságuk, hogy kissé homályosak.

A külön kiadott kis füzetben elől a Tompa, Kerényi és Petőfi „Erdei lak” cz. költeménye van, s erre következik az alábbi tanköltemény-részlet:

Erdei lak. Dalverseny és Petőfi.

Irta: Szemere Pál.

I.

Árgyérust oktatóván a vasorrú bábák,
Mondják, materiam opus súperábát,
Értették bölcseink, s kik nem voltak kábák,
Tánczra egyengetvén mindenki verslábát,
Hosszu-rövid lábát, rövid-hosszu-lábát,
Mondják: forma rei esse semper dábát.

Mondák, sokszor mondák, de hiába mondák,
Mert csak Isten téremt aranydús Golcondát,
És csak Isten teremt keblet, mely tevékeny,
Keblet, mely érzésben gazdag és termékeny,
Hol meddő a kebel, sőt pusztá és üres,
A mit szül nem egyéb, mint csak markó-füles.
Hiába emleget varázst, bárt és kecsét,
Az ilyen szív nem zéng, csupán nyelve fecseg.
Az ily szív a lombok virágán rút hernyó,
Horác szavaival csak pedestis sermó,
Ki bár tudós bagoly, igen tudós bagoly,
Csak az apostolok nyergesén lovagol.
A formát nem lehet hordani tenyeren,
Mert alkotó szellem szent méhében terem.

De nálad, eöcsém, fő dolog a forma;
Koporsódesztkádnak mindig fönn volt orma.
Hol előtted feltűnt a románcz vagy ballád,
Ott is főleg saját érzelmidet dallád,
Nem ijesztett vissza bitó és pelengér,
Édes, dicső hazát, szabadságot zengél;
S míg más csak poharát s egri borát látta:
A te lelked Dobót és tettét imádtá.

Hányan verselték el, hányan a szerelmet!
De csak hazug szájjal szóltak ő kegyelmek.
A kis, szelid rózsza lett nagy napraforgó,
Nehéz szaga csipős volt mint papramorgó.
A sohaj, a fohász dühöngött mint orkán,
A szív oltárlángja lett tüzhányó volkán,
S midőn féldivattá vált e rodomontád,
A női világot így te nem boszantád,
Szerelmed rózsáját a hányszor elzengéd:
Nyájás voltál mindig, szelid, nemés, gyengéd!

2.

Szabadulva a köz-élet körmeitől,
Lantnemtőiséged jelenleg is kitör.
Te, nem leltározván mit testi szemed lel,
Az erdei lakot újra építéd fel;
S belép veled a szív, mint ritka egy vendég,
Zenével töltvén el építményed csendét;
Belép egy harmadik, mely szinte oly ritka,
Mivelhogy az első szerelemnek titka;
S míg a nyitány édes nótáját elhúzod:
A lakot és erdőt körülkoszorúzod!
Majd virágleánykák s imádójak a méh,
Napsúgár és szellő sereglenek elé,
Tagadhatatlanul mint lyrai egyének,
Mindeniknek tette maga egy-egy ének
A legelső ténytől az utolsó tényig,
Bár szívben történik, előttünk történik,
S mert köztök egyet sem látunk kelni lábra:
Mindenik tény egy-egy tündér zene-ábra.

Mióta ujonnan épült fel a kis ház:
Előtted, előttünk, szentséges szentegyház,
Hol, ki maga kent föl nagy költővé téged,
Látjuk a legmagasb lényt, az I tenséget,
Égiháborúnak mennydörgése mellett,
S ezen hangulatot szükség volt fölvenned,
Mert ha indulatod egy húrton pengene,
Szónoklat volnál csak, nem pedig dalzene,
Hol mindig együtt jár az édes és keser,
S mellettök a műélv tapsolva repdes el.
Most, midőn Istenünk, jó atyánk, az örök,
Föltünik, és az ég imára mennydörög:
Bennünket egy bátor dalellezaj lep el,
S a szent szívárvánnyal szívünk is ünnepel.
Fönn az égben szántasz, ott vetsz és ott aratsz,
Lyraiságodhoz háfásan hű maradsz,
Noha bölcselkedél, noha elmélkedél,
Nem az elméd dalol, oh nem, de a kedély!

Ösztönöd társaid szavának sem enged,
Te nem elbeszéled a lakot, de zenged,
Nem irsz le egyetmást, mintha volnál rege,
Tebensődnek cseng-peng mindenütt idege.
Hol vigan, hol busan, hol csinnal, hol nyersen,
Jól teszed, mert dal vagy, és pedig dalverseny.
Nem vagy bitor festész, de nem is daltalan
Nem aranyfüst, hanem aranyláng, lángarany.
Tündér Argyérus is elfojtván a mérget,
Az irigység mérget, téged így dicsérgét:

Általad megfejtvé lévén a feladat,
Nem más zengeni el, hanem tenmagadat,
Mostan is, mint régibb s újabb dalaidon,
Diadalt ünnepel a lyrai idom.
S ime mit nem is sejt a legtöbb divatlap,
E fő igazsággal megkoronáztattak:
Csak ott van át meg áthelve agy és szíj,
S az ily nemtő nyomán keletkezett szép mű,

Hol sohasem kérdés lenni vagy nem lenni,
Mert minden az idom, az anyag fél-semmi!

3

Volt ki járma alatt a klapáncznak, rimnek,
Legendákat gyártott, ódákat és hymnet,
Mert hiszen mesterség, de könnyű mesterség,
Egy vagy más dalfajnak eltanulni versét.

Verselhetünk nagyobb dalfajban, kisebbben,
De ha nem zeng a szó, mely szánkból kilebben,
Ha a hang nem édes, egyszersmind nem keser,
Mely egymással zenél, egymással felesel,
S agyunk nem dalideg, s nem dalideg a szü:
Versünk is vesztegel, nem szól, mert nem dalmü,
Haném szól a kakuk, pitty-palatty és gömpöly,
Láncz, mely mindig csak sir, mindig csak csörömpöl,
Szól a madártaian téli ligetbokor,
Hol a vendégfutár, a szarka szónokol.
Szól a bőrrel bevont, két oldalt réz, szita,
S versünk, bár versenyez, fél-török muzsika,
A mit látott, hallott itt-ott, elmeséli,
S meséje oly hosszú, mint éjünk, a téli.
És a mit fejteget és a mit magyaráz:
A harmatok gyöngye nem más, mint zúzmaráz. —
Ennek apja nem volt édes, de mostoha,
A dalok honába be nem léphet soha,
Verse hasztalanul zörget a kilincsen,
Itt künn elbeszélhet, ott benn helye nincsen!

4.

A te kebelednek, mely gazdag egy bánya,
Mindenütt csak nemes érce és ásványa.
Legritkább ezek közt a dalidom s anyag,
Egymás irányában egyik fél sem hanyag.
Amaz elmondhatni több, mert lelkiesebb,
Ez viszont kevesebb, mivel testiesebb
Az elsőbb a műdal lelke és szelleme,
Az utóbb társának teste és teteme;
S e kettő egymástól elválaszthatatlan,
Ilyen elszakadás, eset, mely hallatlan.
Te anyagot hozsz fel akkor is, és formát,
Midőn orrunk alá reszelsz néha tormát.

Egyébiránt kebled, ha csakugyan bánya,
S csak nemes érce van és nemes ásványa,
Ilyen érc az arany isteni félelem,
Ezüst honszeretet, vas tusa-türelem.
De tenbensődben van mind idom, mind anyag,
Kik együtt zenélnek és ritkán szólanak.
Benned a belábránd, benned a külélet,
Amaz mérő önélv, ez félig szemlélet.
S a külélet holmit ha leír, elbeszél,
Általa társát sem érheti kár s veszély.
Benned van az édes, és benned a keser,
Az semmit sem sokal, ez mindent kevesel.
Magad vagy a műdal, magad a dalszemély,
Mely mindig magáról, önmagáról zenél.

S együtt zeng mind testi mind lelki rhythmusa,
 S e tény már maga is önküzdés, öntusa.
 E társ ellenikrek, e társ ellenpárok
 Után hány dal eseng, és mennyi sovárog!
 De csak úgy nyer teljes idomót a dalmú,
 Ha érzemény-zene mind az agy, mind a szű.
 Hanem mert a mérleg, az eddigi mérleg,
 Dalversenyünk körén tul csapongó mérleg,
 S tanommal egynémelyt csábútra vezérlek,
 Pihenjünk meg öcsém, míg ismét dicsérlek.
 Te pedig verseny társ, kit bár nem becsmérlek,
 De megtörténhető, hogy félreismerlek,
 Az erdei lakhoz mert némán kísérlek,
 Bocsásd meg bűnömet, igen nagyon kérlek!

Közi: FERENCZI ZOLTÁN.

Petőfi a népregében.

Petőfi a népnél is annyira ismeretes, mint egyik sem költőink közül és így nem csoda, ha foglalja vele, életkörülményeit kutatja — sőt alakját itt-ott regéi tárgyává is teszi. Ez utóbbiról a nyáron győződtem meg, midőn véletlenül tanuja voltam egy beszélgetésnek, a mely egy kavics bányában dolgozó munkás és családja között folyt. Vacsora után az asztal körül ültek s a családfő egy kalendáriumot tartott a kezében, a melyben Petőfinek is volt közölve egy verse. Ezt szavalgatta nagy hévvel családjának beléptünk előtt és ebből az alkalomból jött szóba Petőfi.

— Nagy korhely volt ökelme — magyarázta a családfő bevezetésekképpen, de aztán olyan eszű ember is, hogy a világon nem volt párja. Az apja azonban már nem tűrhette tovább duhajkodásait és elkergette a háztól, pedig hát gazdag ember volt. Mikor kiadta neki az utat, azt kiáltotta utána: kéregető koldus lesz befőled meg-

lásd, és a kertek alatt halsz meg, ha meg nem javulsz.

Petőfi azonban nem hajtott a szép szóra, hanem világgá ment és tovább folytatta a lump-életet. Ezalatt telt-múlt az idő s az öreg Petőfi el is felejtette a fiát és minden gyönyörűségét szép leányában találta. De végre ennek is szerencséje akadt s az öreg egy heted-hét országra szóló lakzít csapott, mikor a lakodalma volt. Ott vigadott az egész falu színe-java a dúsan megterített asztaloknál; az ajtók előtt s az ablakok alatt pedig a koldusok is össze voltak gyűlve, hogy egy-egy morzsát kapjanak a gazdag lakomából.

Egyszer, mikor már a köszöntőkre került a sor, belopózkodik a koldusok közül a legrongyosabb és engedelmet kér, hogy ő is elmondhassa a maga jó kívánatait. — Hogy ne engedném meg — kiáltott föl az öreg Petőfi, mikor olyan magas kedvem van, hogy a koldusokat is vendégeimnek nézem!

A koldus erre a kezébe vett egy poharat és olyan szép verset mondott, hogy a vendégek szólni sem tudtak a bámulattól s az öreg Petőfinek könnyek gyűltek a szemébe.

— A fiam jutott eszembe — mondta a vendégeknek szemeit törölgetve, mert csak az én Sándoromtól hallottam még ilyen gyönyörű verseket.

Ekkor már a koldus sem állhatta tovább, hanem az öreg lábaihoz borult és azt mondta: Én vagyok az

a te rossz fiad, a kiról megjósoltad volt, hogy koldus lesz. Látod, azzá is lettem!

Az öreg Petőfi erre magához ölelte és összecsókolta a koldust, a ki csakugyan nem volt más, mint az ő fia, a híres Petőfi Sándor. Azután behívta és megvendégelte a többi koldusokat is; fiát pedig az asztalfőre ültette és el sem is engedte többé a háztól.

Közlő: CSERNÁTONI GYULA.

Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez. ¹⁾

VI. Verseik. ²⁾ II. rovathoz.

A Pesti Hirlap a következőleg emlékezett meg Petőfinek e műve kiadásáról (1845. II. 15. l. 498 sz. jul. 6. :

„Ugyszinte Petőfi is kiadni szándékozik költeményeinek II. kötetét. Előfizetési iver helyben és vidéken többfelé köröztetnek, mik hogy üresen nem fognak visszatérni, arról a népszerű Petőfinek eléggé ismert kedélyes-szilaj muzsája kezeskedik.“

VII. Zöld Marczii cz. rovathoz. ³⁾ Petőfi e darabjáról az Életképek 1845. I. 26. sz. jun. 28-diki lapjának borítékán a következőleg emlékezik meg: „— Petőfi, ki e napokban tért vissza Pestre, mint halljuk, Egressy Gábor jutalomjátékára 'Zöld Marczii' czimű eredeti drámán dolgozik.“ E közlésből világos, hogy Petőfi e darabot felső-magyarországi útja után kezdte írni, melyről jun. 20-dika táján érkezett vissza; mert a Petőfi-

Muz. I. füz. 26. lapján a VII. p. a. jul. 24-ről már az olvasható, hogy Zöld Marczii „elkészült már, s a választmánynak be van adva,“ — világos, hogy Petőfi e darabját 1845 jun. 20 és jul. 15-dike közt írta, még pedig falun, a hová épen e célból távozott. (I. Pet.-Muz. I. u. ott). E falu pedig Szalk-Szent-Márton, hol szülői laktak. Petőfinek utóbb is meg volt az a szokása, hogy valamely nagyobb művén háborítatlanul akarván dolgozni, falura vonult el.

IX. Felhők cz. rovathoz. ¹⁾

A Felhők-ről a Pesti Hirlap 1846. I. 191. l. (márcz. 19. 643. sz.) a következő adatot olvashatjuk:

„Sajtó alatt van Petőfinek egy újabb versgyűjteménye illy czim alatt: „Felhők.“ Jobb czimet e fenszárnyaló költemény töredékeknek, melyek közül egy pár gyönyörű költői képet mi is ismertünk, alig lehetne adni.“

Ugyszintén jelzi 1846. ápr. 26-án e mű megjelenését is. (Pesti Hirlap. 1846. I. 282. l. 664. szám).

„— Petőfitől e napokban ismét

¹⁾ L. az I—III. közleményt Pet.-Muz. I.—III. füzetében.

²⁾ L. Pet.-Muz. I. 26. l. II. 85. l.

³⁾ L. Petőfi-Muz. I. : 6—7. l. II. 215—7. l.

¹⁾ L. Pet.-Muz. III. 35—6. l.

uj kötet költemények jelentek meg „Felhők“ czim alatt, mellyek ismét nagy figyelmet gerjesztenek az olvasó világban.“

X. A hóhér kötele cz. rovatához. ¹⁾

A Pesti Divatlap már 1846. I. 178. l. 9. sz. febr. 26-án jelezte, hogy e regény meg van írva, tehát épen egy hónappal előbb, hogysen mutatóványt adott belőle. A rövid jelzés így szól: „— Petőfi regényt irt „A hóhér kötele“ czim alatt; a mű dícsértetik azok által, kik olvasák. Nem sokára mutatóványt közlendünk belőle.“

De még előbb, t. i. 1846. feb. 22-én írta róla a „Pesti Hírlap“ a „fővárosi ujdonságok“ rovatában (122 l.) a következőt:

„— Petőfi pedig ujabban egy regényt irt, melly jelenleg kiadásra vár. Vannak több igen szép versei is készen, mellyek közül különösen ki kell emelnünk egy nagyobb szerű gyönyörű költeményét illy czim alatt: a csárda romjai. E költemény a „Szépek könyvében“ fog megjelenni.“

Ugyancsak a Pesti Hírlap jelzi megjelenését is a 376. lapon, jun. 4-én:

„— Petőfitől megjelent a már korábban hirdett regény, mellynek czime: „A hóhér kötele.“

Ezekből tehát kijavíthatjuk a Petőfi-Muz. II. 87. lapján adott ama megjegyzésünket, hogy „A hóhér kötele“ márcz. elejére volt készen, mert mint látjuk, már 1846. febr. 22-dikén a Pesti Hírlap úgy szól róla, mint mely „jelenleg kiadásra vár.“ Már pedig a Pesti Hírl. ujdonságírója vagyis e rovat vezetője Pákh Albert lévén, nem kétséges, hogy egészen jól volt értesülve.

„A hóhér kötelé“-t a kiadó

¹⁾ L. Petőfi-Muz. III. 86—7. l

hirdette is a Pesti Hírlapban a 384. lapon (1846). A hirdetés így szól: „Épen most jelent meg Hartleben és Altenburger könyvárusoknál, Pesten váczu-utca 457. sz. a. kapható A hóhér kötele. Irta Petőfi Sándor. Csinos borítékba fűzve ára 1 frt. 20 kr. p. p.

XII. Tigris és hyéna cz. rovatához. ¹⁾

Petőfi e darabjáról a Pesti Hírlapban már 1846. jan. 4-ről (11. l. 601. sz.) olvashatjuk a következőket:

„— Petőfy (!) egy „Tigris és hyéna“ czimű drámát irt, melly e napokban kerülend a színházi választmány vizsgálata alá.“

És ugyancsak ott jan. 18-ról (1846. I. 609. sz.) ez áll:

„— Petőfy (!) „Tigris és hyéna“ czimű drámája elfogadtatott.“

Itt ismét a Petőfi-Muz. III. 218. l. tett amaz észrevételünket, hogy Petőfi e darabját „1846 elején írta,“ oda kell módosítanunk, hogy mert már jan. 4-én kész volt, tehát 1845 végén írta s így tehát e műve is az oly páratlan termékenységu 1845-dik év gyümölcse; de nyomtatásban csak 1846 decz. második felében jelent meg. Szinpadra ki volt tűzve 1846 márcz. végére; de Petőfi, mert hirtel-folyamban akarták adni, — visszavette.

XIV. Coriolanus. A Petőfi és Vörösmarty által tervezett Shakespearfordításokról az első hir Pesti Divatlap. 1848. I. 953. sz. január 16. „Budapesti szemle“ rovatban jelent meg:

„(Petőfi és Vörösmarty) a célra egyesültek, hogy Shakspeare összes színműveit magyar nyelvre fordítsák. Vörösmarty már e téren, mint Julius Caesar fordításával tanusítá,

¹⁾ L. Pet.-Muz. III. 217—8 l.

igen jó sikerrel működött; Petőfitől, kinek szinte egész hatalmában van nyelvünk, csak a legjobbat lehet várni. Átalán véve oly nagy költő műveit, mint Shakspeare, csak illy nagy költők fordíthatják le a lehető legnagyobb hűséggel.“

További adatok:

Életképek 1848 I. 126. (4. sz. jan. 23.):

„— A könyvkiadó társulat vállalkozott Shakspeare lefordítására. Előlegesen annyit említünk meg e tárgyról; hogy a két műfordító Vörösmarty és Petőfi leendő Vörösmarty Leart, Petőfi Coriolant fordítja.“

Az Életképek azian a 9. számban (1848. I. 257—65 l.) „Mutatvány Shakspeare Coriolanusából“ cz. alatt adja az V. felv. III. jelenését.

A Honderü (1848. 3. szám, jan. 22.) szintén megemlékezik a Shakspeare-fordításokról a 46. lapon a „Hetí szemlé“-ben:

„— Két legünnepeltebb magyar költő Vörösmarty s Petőfi(!)urak Shakspeare magyartására egyesültek. A szándok ép oly dicséretes mint végrehajtása üdvös volna irodalmi és aesthetikai műveltségünkre nézve. A fordítás eredetiből történik-e vagy németből, nem tudjuk.“

Közelebbi olvasható ez ügyről s Coriolanus fordításáról, Petőfinek Aranyhoz írt leveleiben, így pl. Pest, 1848. jan. 2-ről (Arany hátrahagyott iratai és levelezése III. 122. l.) ezt írja: „Coriolánt fordítom, az első felvonással készen leszek a napokban.“

Továbbá u. ott, febr. 10. 1848. (III. 134. l.): „Shakspeare-t erősen fordítjuk Vörösmartyval, én e hónapban bevégzem Coriolanust, már e hónapban bevégzem Coriolanust, már a negyedik felvonás vége felé járok, Vörösmarty Lear-ez. Én Coriolan-on kívül még okvetlen lefordítom Ro-

meót, Othellót, III. Richardot, Athenei Timont, Cymbelint s talán IV. Henrik-et és a Téli regét; Vörösmarty Lear-en kívül Machbeth-et, Hamlet-et, Violát, a Nyáréj álmod s még nem tudom mit. Hirdették, hogy a könyvkiadó-társulat megveszi fordításainkat, de nem igaz. Ugy volt, hogy megveszi, hanem megint mást gondolt, mint olyan jóféle magyar társulat. Most azt az ajánlatot tette, hogy kinyomatja (persze a jövedelemből levonva a költséget) és procent nélkül árulhatja. Már most majd meglátjuk, hogy leszünk. Hát te meddig vagy a Windsori víg dámák-kal? ugy-e baromi veszekedett munka? Küldj legközelebb az én számomra János királyból *) egy kis mutatványt, én is küldök neked a másik lapon Coriolánból. Megláthatod belőle, mennyi szabadságot veszek mind a külsejére mind a belsejére nézve; úgy hiszem, a magyar nyelvtől nem igen kívánhatni ennél többet, már ez is óriási feladat. Néhol egy-egy sorral hosszabbra jövök ki, de ezt a híres Schlegel is teszi, pedig ő német, s angolból méretre fordítani, a magyarhoz képest, valóságos gyerekjáték.“

Márcz. 21-ről (1848. Pest) pedig már azt írja: „De én most nem érek rá hosszan írni, csak azt adom tudtadra, hogy Coriolan-on már nyomják s ott az első czím ez: „Shakspeare összes színművei, fordítják Arany, Petőfi és Vörösmarty“, hát ehhez tartsd magad. Készítsd el vagy János királyt, vagy a Windsori vígnőket, hogy annak idejében, ha szükség lesz rá, elküldhesd. A mutatványt mért nem küldted János királyból? s általában mért nem írsz, he? — A

* „Ha jól emlékszem, ezt fordítottad.“

később fordítandó művekről majd később beszélünk.“ (Arany Levelezés III. 137. l.) Utóbb Arany ápr. 22-ről írt levelében (u. ott. 145. l.) kéri, hogy ne nyomassa egy a czimlapot, hogy ő is ott van a fordítók közt, de későn; mert Coriolanus csakugyan így jelent meg:

Shakspeare összes színművei. Angolból fordítják Arany, Petőfi, Vörösmarty. I. Coriolanus, fordította Petőfi Sándor. Pest, 1848. Nyomatott Beimelnél. 8°. 182 l. Ára 1 frt.

A megjelenés idejéről a Pesti Divatlap (1848. I. 613. l. máj. 13. 22. szám) így ír:

„A magyar irodalom-terjesztő társulat eddigi kiadásai a következők:

1. Garai János újabb versei.

2. A két magyar haza első rangu gyógyvizei és fürdőintézetei.

3. Coriolanus. Shakspeare után angolból fordítá Petőfi Sándor. A fordítás igen hű, tiszta, és költői. Örülünk rajta, hogy a legnagyobb drámaköltő egyik remeke illy jelesen van magyarra áttéve. Szégyen volna, ha a fordítók (Petőfi kívül Arany és Vörösmarty.) a magyar közönség részvétele miatt, Shakspeare összes műveinek magyarítását netalán kénytelenek volnának abba hagyni. — Ez első füzet ára 1 pft.“

XV. **Petőfi összes költeményei**, melyekről ugyane rovatban a **Petőfi-Muz.** III. füz.-ben XIII. sz. a. szólottunk, ¹⁾ az 1848. év elején megjelentek egy másik, I—II kötetes kiadásban is, ugyancsak Emichnél. Erről az Életképekben (1848. I. 187. l. 6. sz. febr. 6.) ezt olvassuk:

¹⁾ 219—20 l.

„— Megjelentek: Petőfi összes versei Emich Gusztávnál, második igen csinos két kötetes zsebkiadásban: Áruk 3 forint.“

Az első, egy kötetű kiadás megjelent 1847. márcz. 20-án s a második kiadás 1848. febr. elején.

Teljes czim:

Petőfi Sándor összes költeményei. 1842—1846. I. Második czimlap: **Petőfi Sándor Összes költeményei 1842—1846. I. kötet:** 1842—1844. Második kiadás. Pest, 1848. Emich Gusztáv sajátja. (A czimlap másik oldalán Petőfi jelszava.) A Barabás-féle arczképpel, m. Tyróler. Az ajánlati lapon: Tisztelet és szeretet jeléül Vörösmartynak ajánlva a szerző által. Sr. 390+4 számozatlan lap. A második kötet czimlapjai ugyanezek, e változtatással: II. kötet: 1845—1846. 369+7 számozatlan lap.

E kiadásból 2 lenyomat ismeretes, mindkettő második kiadásnak jelezve, holott az egyik harmadik kiadásnak volna nevezendő. Hozzá tehető még az, hogy e kétkötetű kiadások közül az egyik teljesen ugyanegy betűjű a nagy kiadással, az 1847-dikivel, a második már eltérőbb, habár nagy részben szintén ugyanolyan nyomás; úgy értjük, hogy a költemények ugyanazon fajta betűkkel vannak szedve, a részletekben nagyobb az eltérés, még pedig könnyen felismerhetőleg s így a részletes leírás szükségtelen. Természetesen az, a melyiknek kiállítása, betűi hasonlóbbak a 47-diki kiadással, az jelent meg előbb. Érdekes bizonyítéka ez Petőfi művei kelendőségének, hogy két, illetve 1¹/₂ év alatt 3 kiadás kelt el belőle.

XVI. **Lehel.** Petőfi e töredékét 1848 elején kezdte írni. Aranyhoz

Pest, jan. 29. 1848. ezt írja: „Én most Lehelt írom elbeszélő költeményben, röviden, de egész életét Ázsiából az akasztófaig, olyan nyolcz soros alexandrinusokban, mint a te Schedeled vagy Toldid.“ (Arany hátrahagyott ir. III. 129. l.)

Utóbb Lehelt abba hagyta, mert Coriolanus fordítása foglalta el. Febr. 10-én (Pest) írja Aranyinak (Aranyhátrahagyott ir. III. 135). „Lehellel hallgatók, míg Coriolán-t el nem végzem, akkor egész erővel bele kapaszkodom; 37 stropha van meg belőle 8 soros.“

Petőfi Aranyhoz írt leveleiben többé nem szól a Lehelről, de tényleg csakugyan folytatta s megírta az

I. éneket 53 nyolczsoros alexandrin versszakban s a II. énekből 4 szakot. Az előbbi idézetekből világos, hogy 1848 januárjában fogott hozzá s Coriolanus fordításával márcz. elejére készen levén, folytatta Lehelt, de a márcz. 15-dike s az ezután következett események miatt félbehagyta s utóbb sohasem jutott oly nyugodt hangulathoz, hogy folytathassa és befejezhesse. Töredék maradt hát s így is jelent meg: Lehel vezér (Töredék) cím alatt először teljesen az „Ujabb költemények“ közt. Mutatványokat adtak belőle Budapesti Vízhang 1856. 17—19. sz. Gyulai Árvizh. 1856. 45—50 l.

FERENCZI ZOLTÁN.

Egy Petőfi ereklye.

A nemcsak városunkban, de egész hazánkban ismeretes tudós antiquarius, néhai Burián Pál száz harmadik tizedében egy úri hagyaték könyvei között megvett volt egy csinos, sőt diszes kiállítású albumot. A néhány beírt, de érdektelen lap eltávolítása után elhatározta, hogy ez albumot hazai tudósaink és jeles íróink emlékkönyvévé teszi. Széles körű ismeretségei és összeköttetései sőt barátsága az említettekkel kedvezett e tervének.

Így keletkezett az a szerfelett érdekes és becses emlékkönyv, a mely 1856 deczember 24. óta, néhai nevelő nagyatyám ajándékából birtokomban van s melyet azóta én igyekszem folytatni.

A legelső, ki 1829. szept. 9-én, a sorozatot megnyitotta, Virág Benedek volt; eddigelé a legutolsó, a ki bele írt, Imre Sándor. A jelesek közül, a kik itt maguk-

nak egy-egy emléket állítottak, csak néhányat sorolok fel: Virág Benedek, Horvát István, Kéry Mózes, Kazinczy Ferencz, gr. Dessewffy József, gr. Mikó Imre, Tompa Mihály, Szász Károly, Fáy András, Kölcsey Ferencz, Köteles Sámuel, Brassai Sámuel, Kovács István, gróf Kemény József, Döbrentei Gábor, Herepei Károly, Toldy Ferencz, Hunfalvy Pál, Dózsa Dániel, Salamon József, Székely Sándor, Imre Sándor, Szilágyi Ferencz, Szilágyi Sándor stb.

Ebben az albumban található a 67. lapon a facsimilében közölt nagy becsű Petőfi emlék is, a melyben minden dicsbeszédnél szebben van néhány szóban elmondva Petőfi élete. *)

Kolozsvárt, 1888. szept. 22.

SZAMOSI JÁNOS.

*) L. mellékelve a Pet.-Muz IV. füzetéhez.

Találkozásom Petőfi Sándorral 1848-ban.

Petőfi Sándor az 1849-ik évben legelőbb január 5-én mint honvéd-őrnagy nyakravaló nélkül, kihajtott inggallérral, oldalán széles fringia karddal jött hozzám. Csaknem egy óráig beszélgettünk. Ugy nyilatkozott Görgei táboráról, mint a melybe nem bizik, s Bemhez jött. Görgeiről nem kedvezőleg nyilatkozott. Mutatám neki a 6 fontos ágyu golyót, mely házamba tört át. A toronyban egy sárga-fekete zászló volt kitéve; ezt Bem túl a vizről ágyujával lelőtte s a lobogó a földre hullott. Beszélgettük hogy Katona Miklós Zempléntől fogva egész Máramarosmegyéig mint egy 10 ezernyi nemzetőrrel, s a bécsi légióval és a Jellasicstól elvett ágyukkal Deésre jött; holott csak a Mihe-lás oláh táborát keltett volna szétrobantania, mely oláh tábor rabolt és gyilkolt. Katona Miklós a deési piacon tábori tüzeket rakatott. Maga Urbán a várost körül vette s a nemzetőrök vad futással szaladtak el egész Nagybányáig. Ekkor a németek elfoglalták Deését. Megjegyzendő, hogy egy részeg ember visszajött és Szenkantin nevű főhadnagyot lováról lelőtte. Ekkor egész Deés 24 óráig Urbán serge által rablásnak volt kitéve s többeket megöltek. Engemet is minde-nemből kiraboltak s azon ürügy alatt, hogy nemzetőr sereget rejtegetek, pin-czémbe levezettek, hol megakartak lö-ni, de én kifutottam.

Urbán hadtestével elvonulván, Beszterczéről a szász nemzetőrök jöttek ide. Nálam is voltak néhányan. Ekkor jött Bem a Szilágy felől, s a szászok éjnek idején fellármázva elszaladtak. Bem karácsonyra Kolozs-várra ment sergeivel. Urbán táborát el akarta fogni, de a Mezőségen keresztül elszökött és kiment Bukovinába.

Beszélte Petőfi, hogy Hatvani

nevű kortes Abrudbányán egy egész serget megsemmisített az oláhok által.

Petőfit lekísértem a vörös fogadóba, hol több társai voltak, kikkel Bemhez indult. Gyermekeéről beszélve, nagyon dicsérte élénkségét, kit nevével együtt Arany Jánosnál hagyott Pesten. Mondtam neki: miért nem hagyja inkább apóssánál? Petőfi ekkor egészen kitört. Gyűlölséget tanusított apóssa iránt s így szólott: inkább hagynám az ellenség kezébe, mint gyűlöltem apóssomhoz küldeném.

Petőfi megérkezve Bemhez, mellette volt és a kiáltványokat ő fogalmazta. Mint Tirtaeus tüzdalával, a honvéd táborát úgy lelkesítette. Irta többek között azon dalt, mely így kezdődik:

Mi piroslik ott a sikon távolban,
Magyar honvéd piros vére a hóban. stb.

Ezt a költeményét Tordán írta és saját kéziratával Miklós Miklós tordai református papnál hagyta, kinél magam is láttam, és mondtam neki, ez többet ér egy nemes levélnél. *)

MEDGYES LAJOS.

*) Erdemes írónk valószínűleg rosszul emlékezik, mert a nevezett költeményt nem Petőfi írta. Legalább a mennyire csak kérdezősködés által a kortársaknál utána járhattunk, sehol sem jöhetettünk nyomára annak, hogy a szép költeményt akár 48-49-ben, akár az azutáni időkben a köztudat Petőfinek tulajdonította volna. S z a b ó Sámuel, a népköltészet egyik legkiválóbb ismerője és gyűjtője népdalnak tartja s úgy nyilatkozik, hogy legelőször 1849. tavaszán hallotta Háromszéken, hová — mint honvédtüzer — csapatához utazott, s már akkor az ismeretes és a 40-es években szélében énekelt következő szöveg dal mintájára alkotott alkalmiszertű népkölteménynek ítélte:

Mi fehérlik ott a sikon távolban?
Talán az én édes anyám kunyhója!
Messez jártam, másutt is volt jó dolgom,
Hej, de szívem csak azt mondja: jobb otthon!

Késő ősszel száll a fecske messzire,
Kikeletkor ismét megjön fészki-
re,
Bár messze járt túl a bérczen és síkon,
Hej, de szíve csak azt mondja: jobb
otthon!

Elvívzik a nyalka legényt huszárnak,
Hátára ül piros paripájának,
Nyer szerelmet dicsőséget minden hon,
Hej, de szíve csak azt sugja: jobb otthon!

Szabó Sámuel szerint ennek a dal-
lamára énekelték a Medgyes által említett
költeményt is, a mely tartalmánál fogva
épen a honvéd-tüzéreknel volt különösen
kedvelt. Az egész dal különben így hangzik:
Mi piroslik ott a síkon távolba?
Csonka (magyar) honvéd piros vére a
hóba!

Sok halált szort az ellenség sorára,
Hej, de végre egy golyó őt találta.

Ágyu helyett koporsót visz a szekér,
Benne fekszik egy magyar honvéd-tüzér,
Koporsóján csákója és fegyvere,
Szemfedőül katona köpenyege.

Bajtársai kivont karddal követik,
Fájdalmukban olykor meg is könnyezik;
Nincs harangszó, csak pár ágyu-dörrenés:
Ennyiből áll a tűzeri temetés

Zöld erdőben fekete sír domborul;
A ki látja, szívében megsomorul,
Fák tetején bús csalogány úgy beszél:
Szabad földben nyugszik egy honvéd-tüzér.

CSERNÁTONI GY.

Egykoru bírálati megjegyzések Petőfinek a lapokban megjelent műveiről.¹⁾

XXVII. Orbán. Rosz verse-
imről. (Mindkettő Pesti Div. 1845.
II. 646—647 l. 21. sz. aug. 21.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II.
281. l. 9. sz. ag. 30.): „P. Dlap.“
XXI. sz. „Legelői, Orbán cím alatt,
Petőfi ugyanezen Orbán vidám haj-
nalpiros, azaz, rezes orrával, kissé
alantabb „Rosz verseimről“ cím alatt,
az előtte folyvást kiállhatatlan criti-
cusokkal vesződik.“

XXVIII. Népdalok. I—III. ²⁾
(Pesti Div. 1845. II. 678—9. l. 22.
sz. ag. 28.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II.
313. l. 10. sz. szept. 6.):

Pesti Div. XXII-dik számáról:
„— Versek vannak Petőfitől három
népdal“ . . . .

XXIX. Két testvér. (Január,
1845.) (Pesti Div. 1845. II. 710 l.
23. sz. szept. 4.)

¹⁾ I—II. közl. l. Petőf-Muz. II. — III.
füz.

²⁾ I. Van a nagy Alföldön csár-
da sok. II. Piroslik már a fákon
a levél. III. Paripámnak az ő szí-
ne fakó, címűek.

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II.
345. 11. sz. szept. 13.):

Pesti Div. XXIII-dik számáról:
„— Két testvér“ Petőfitől vers“ . . .

XXX. M. B. Kisasszonyhoz.
(G. . . . űn.) I. ⁴⁾ (Pesti Div. 1845.
II. 751. l. 24. sz. szept. 11.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II.
377. l. 12. sz. szept. 20.)

20). A Pesti D. XXIV-dik szá-
máról: „Költemények e számban van-
nak Erdélyitől, Petőfitől. . . . Pe-
tőfi, M. B. kisasszonyhoz (G. . . . űn)“
szerelmi dalokat kezd meg, mellyek —
mint az I. szám mutatja — hosszabb
cyclusra terjedendnek.“

* * *
Ekkor a Pesti Divatlap a XXIV.
számban egy „szerkesztői nyilatkozat“
ot adott, mely szerint lapszemléjét
ő is megszünteti, mert a nőközönséget
e bírálatok nem érdeklik; de külön-
ben is mind a három divatlap ritka
helyre jár együtt, pedig a bírálatok
csak a más két lap olvasásával vol-

⁴⁾ I. Szép vidéknek . . . kez-
detű.

nának érdekesek s végre, mert e szemle elfoglalta a „Tanulságos és mulattató egyveleg“ s a „Külföldi szemle“ helyét a lapban. Így tehát az Életképek „hirlapi ör“-e magára maradt.

XXXI. M. B. kisasszonyhoz. G.... ón. II—III. ¹⁾ (Pesti Div. 1845. II. 773. 25. sz. szept. 18.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II. 410 l. 13, sz. szept. 27.):

A Pesti D. XXV. számáról; „— Jó verseket találunk e számban Petőfitől. (M. B. kisasszonyhoz G.... ók²⁾...)“

XXXII. M. B. kisasszonyhoz. IV—V. ³⁾ (P. Div. 1845. II. 805 l. 26. sz. szept. 25.)

XXXIII. Hegyen ülök... (P. Div. 1845. II. 847 l. 27. sz. okt. 2.)

XXXIV. Visegrád táján. Hír. Fresco-ritornell. (Pesti Div. 1845. II. 931—2. 29. sz. okt. 16.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II. 544 l. 17. sz. okt. 25.):

Pesti Div. XXIX. számáról: „— Erdélyi-től, Vándordal' és Petőfi-től három rövid verszet e számnak figyelemre méltó hozományai.“

XXXV. Sorshuzás előtt. (P. D. 1845. II. 956. 30. sz. okt. 23.)

XXXVI. Képzetem (P. Divatl. 1845. II. 999, 31. sz. okt. 30.)

XXXVII. A jó öreg kocsmáros (September, 1845.) (Pesti Div. 1845. II. 1073 l. 33. sz. nov. 13.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II. 669. 21. sz. nov. 22.):

A P. Div. XXXII. számáról: „E számot Petőfi verszete „A jó öreg kocsmáros“ nyitja meg, melly egyszerű s szívélyes költemény a költő szebbjei közé számítható,

¹⁾ II. Megteremtéd lelkem új világát. III. Éj van, csend és nyugalomnak éje cziműek. ²⁾ Így! „G.... ón“ helyett. ³⁾ IV. Nála voltam... V. Nő szerelmem cz.

millyekkel, jeles tehetsége mellett is, csak ritkábban ajándékozza meg az olvasó közönséget.“

XXXVIII. Emléksorok. I. S. K.-nak. II. M. E. kisasszonynak. III. S. Zs. kisasszonynak. IV. A. B.-nak. (P. Div. 1845. II. 1122—3 l. 34. sz. nov. 20.)

XXXIX. Én magyar nemes vagyok. (P. D. 1845. II. 1165 l. 35. sz. nov. 27.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II. 734. 23. sz. decz. 6.):

A P. D. XXXV. számáról: „Versek közül, Őszi képek' Tompa Mihálytól és, Én magyar nemes vagyok' Petőfi-től kiemelendők; amazt érzetnéltség, ez utóbbit csipős gúny teszi leginkább érdekessé.“

XL. Álmaim. (P. D. 1845. II. 1205. 36. sz. decz. 4.)

Hirlapi ör. (Életk. 1845. II. 801—2. 25. sz. decz. 20.):

A P. D. XXXVI. számáról: „— Versek vannak Erdélyi-től, (Róma, május 20. 1845!); Petőfi-től, (Álmaim'); Bérczy Károly-tól, (Búhangok'); Samarjai-tól, (Csókper').

... Petőfi irtóztató álmai' ellen kel panaszra, mellyek éjeit nyugtalanítják, mellyek felett azonban — ugymond — nem csodálkozik, mert csak azt szemléli álmaiban, mik az életben egyre történnek; a miért is végül boszúsán kiált fel: hogy jöjjen el már egyszer a föld szétrombolására rendelt üstökös. . . E feketevérű boszus hangulat nem költői, tehát csak egyéni. Az egyéni érzelmeket dalba önteni csak akkor szabad, ha azokban valamely általános költői eszme lapang; elégedetlenséget, ember- és világgúnyfőletet hirdetni mindenek közt legkevésbé a költőnek hivatása. Ha valakit e baj bánt, iparkodjék menekülni tőle; a menekülésre két mó-

van: tisztába, egyensúlyba jóni önmagával, vagy tisztába jóni, megbarátkozni a társasélet formáival. E két mód egyesíthető. A ki nem teszi, illető költeményében sajnálat tárgyává lesz: a költő pedig szerettség, tiszteltesség, magasztaltasság, csak ne sajnáltasság. Kit sajnálunk, alattunk látjuk őt; a költőnek pedig felettünk kellene röpkedni. *Petőfy* (!) már néhány hason irányu verset mutatott be az olvasó közönségnek; kívánjuk, hogy czenul minél kevesbet mutasson. . . .“

XLI. *Jókai Mór*hoz. (P. D. 1845. II. 1233 l. 37. sz. decz. 11.)

Petőfi reliquiák.

I.

A *Hirnök*ben — melly szinte csak úgy tengődik már, mint *Toldi* lova a szeméten — valami *Szeberényi Lajos* (mint hallom, emeritus vén deák), iszonyúan kezd szitkozódni, átkozódni *Petőfi* s e lap szerkesztője ellen. És ugyan miért? — Mert ama vén urficska haszontalan silány, verseit, s pöffeszkező polemiáit *Petőfi* ellen, — ki mellett ő mint porszem a gazdag aranybánya irányában egészen elvesz, — szerkesztői meggyőződésünknel fogva határozottan visszautasítottuk.

Szerk.

(Pesti Divatlap 1845. II. évnegyed 4. sz. Tavaszhoz 24. a boríték első lapján.)

* * *

Eperjes. (*Petőfi* fáklýás zenével tiszteltetik.) Mióta a jó izlés a német komédiásoktól — kik az idén már harmadszor silányultak tönkre, a város becsületére — megszabadult; egymást éri nálunk a sok „concert“ mellyre minthogy rég megírta *Vörösmarty* a bírálatot illetéknépen:

XLII. *Három szív története*. (P. D. II. 1273 l. 38. sz. decz. 18.)

Hirlapi ír. (Életk. 1845. II. 829 l. 26. sz. decz. 27.):

A P. D. XXXVIII. számáról:

„*Petőfi*-nek *„Három szív története“* című jeles verszetével kezdődik. —“

Ezzel megszűnt a *Hirlapi* ír, melyet *Vas Andor* álnév alatt *Garay János* vezetett az *Életképek*ben az 1845-dik év II. felében.

Közlők: *SÓLYOM JÁNOS* és *FERENCZI ZOLTÁN*.

Tótágost áll a természet, ijedve lebúvik
A folyam árja, s kitér szikla, fa, hangod elől,

részletesebb leírására kár volna vesztegetni a drága tintát. — De szivesen említtem meg azon fáklýás zenét, mellyel — a pár barátja látogatására *Eperjes*re jött — *Petőfi*t, a főiskolai ifjúság megtisztelése. Lelkes beszéddel üdvözöltetvén, körülbelöl így felelt: „Tisztelt barátim! Ez a legkedvesebb zene rám nézve mit életemben hallottam, s kedvesebb e fény mint a rabszolgának a napsugár. Ha életem elsötétül, s a sors macskazenével tisztelt meg: ez estére gondolván, fumigálni fogom bajaimat.“ stb. stb. *)

Közli Idősb *SZINNYEI JÓZSEF*.

*) Nemde különös! Az ország egyik szélén fáklýás zenével tisztelik meg a költőt, míg más szélén — a pozsonyi *Hirnök*ben — átkokat szór fejére egy irigy boszuálló firkász. Valóban az illy macskanyávogást is csak fumigálni lehet.

A Szerk. “

(Pesti Divatlap 1845. II. évnegyed 4. sz. Tavaszhoz 24. a boríték hátsó lapján)

II

Irodalmi A B C.

Severustól. *)

Miután ABC-nk elé bocsátott rövid előszavunkban kevés szóval megmondók, hogy kérlelhetlennék leszünk mindazon írók iránt, kik talentumokat az aljasság és póriasság' alacson csatlósává. sőt rabszolgájává sülyesztik — P. úr ellen is kiméletleneknek kell lennünk Mi nem vagyunk e költő' lyrai tehetsége iránt vakok, tudjuk nála becsülni a termékenységget, képgazdaságot; de ép oly kevéssé vagyunk vakok batártalan elbizottsága, kiállhatlan arroganciája s azon büntetésreméltó kórja iránt ez írónak, melylyel durvaságban, a genialitás saját nemét keresi.

A tehetségtelenek koránsem tehetnek oly nagy kárt valamely irodalomban, mint a talentommal bírók, ha ez utósók tehetségüket az izléstelenységnek dobják zálogba. A talentomhíju magának ír, s nyomtalanul vesz el az irodalomban, mint csepp víz a tengerben; a talentomos többé vagy kevésbé egész csoport követoiket von maga után gyalázatoságainak posvá nyaiába. A kritika keveset bajlódhatik a szellemi hatalom' u'ának utócsapatával neki az előbajnokot kell előfogni. Miután tehát Petőfi úr, Vahot úr' kegyelméből a mi irodalmi hadunk' vezérévé avanciroztatótt: már csak az oknál fogva is bírálatunkra kell P. urat méltatnunk. Azonban legfőlebb ugyanazokat kellene ismételnünk, melyek a Honderüben ez íróról a Dr. Lauterhez irt levelekben elmondattak, egészen osztván az ott kimondott véleményyt, melynek nyilvánítása akkor iszony és boszankodás' zajával fogadtatott irodalmunkban, s melynek mégis minden sora P. úrról igaznak bizo-

*) Honderü 1847. II-ik félév 314 l.

nyult be, s ha P. úr ugy halad mint eddig, mind inkább be fog bizonyulni.

Nem csak hogy P. úr a barát ságos kritika' szavát figyelembe nem vette, nem! aljasságaiban, ha lehet még csapongóbb. Ki ezt nem hiszi, olvassa meg legújabb leveleit K. F.-hez a győri 'Hazánk'-ban. — Az érdemteljes írókról, kiket P. úrnak már csak azon okból is becsülnie kellene, hogy magát a közbecsülésben megtartsa — e fiatal ember leszaggatja borostyánaikat, hogy azokat saját szerény (?) halántékira fűzze, vagy jópajtásaiéra, kikkela komlókertben íróskodott!

O ti szántraméltó Kisfaludy Károlyok és Goethék, kik P. úr által mir nichts dir nichts scmmitéró költökké bélyegeztettek! okok által netán? — azokkal P. úr teljességgel nem foglalkodik; minthogy ő lángész, tehát drámát ír, 'Tigris és hiéna,' regényt 'Hóhér kötele' cím alatt, s most kritikái leveleket Gondolja magának: versekben még sem lehet az ember oly kedvére goromba, a forma genirozza, s a rím kedvéért nem egy ökröt vagy szamarat kell az embernek zsebre tenni, de prózában — ott megy, ott egészen szabad utat engedhet az ember finom. gyöngéd. édes, elrazadó érzelmeinek, -- s ezért ír P. úr prózában.

Közli: K.

Apróságok Petőfiről.

XXXIII (Beck Károly és Petőfi.) A híres német költő Beck Károly, ki jelenleg körünkben mulat, Petőfivel értekeztén, ennek költeményei közül egy kötetnyit németre akar fordítani; s miután állítása szerint a németek Petőfit minden magyar költő

közt leginkább ismerik, reménye van hozzá, hogy Petőfi németre fordítandó verseiből legalább is 5000 példányt elad külföldön — Oh magyarok, magyarok! ti köztetek a költő honfitárs versei első kötetéből alig birt eladni 6—700 példányt. (Pesti Divatl. 1846. I. 297 k. 15 sz. ápr. 9.)

XXXIV Vándor Pál „Utj jegyzetek“ 1845 cz. cikkében (Pest, Div. 1846 I 11 1 jan 1.) így ír: „Pesten. Nagy vala örömem, hogy a fogytig hű hazafi F. A—t, P—t“) (Szerelemgyöngyeivel) s Móríciz kis barátomat egészségben találtam“

XXXV. A „Debreczeni micsodák“ cz. cikkben (Pesti Div. 1846. I. 95 l) a 6. sz. így szól: „Micsoda gyönyörű darab ez, mit olly olvadó érzéssel játszik kegyed szép hölgyecske? „Ez a kedves?“ — Igen. „Petőfi“-nek „A szerelem, a szerelem“-je.“

XXXVI Boros Mihály „Gondolattörödékek“ cz. cikkében (Pesti Div. 1846. I. 132 l.) így ír a többek közt: „Czuczor és Petőfi, egyik tüzes, a másik csöndes paripán nyargalódtok a nép között; és mégis a nép nem ismer, nem hall titeket. Jaj, mert nálunk a nép még nincs nevelve, és a népnevelés csak eszme, vajudó eszme, mellynek paszitáját tán unokáink fogják ellakni. Szegény nép! mintha te nem is ember volnál!“

XXXVII (Szénfy Gusztáv „Parlagi rózsák“) című népies hangszerzeményei, zongorára alkalmazva, s Bathyány Kázmér grófnak ajánlva, most kerültek ki Walzel jó hitelű könyomdájából Szerző Petőfitől és Szakáltól összesen 7 népdalt tett zenére, s hangköltői tehetségét, s nemzeties irányát ismét örvendeztetőleg tanusítja. — Mi — ellenkezőleg az Életképek szini bírálójával — azt állítjuk.

1) Fáy Andrászt és Petőfit érti. F. Z.

hogy Szénfy népdalzenében el van találva a népies hang, mire bizonyásgul szolgál az, hogy a Dreyschok hangversenyében, Fűredy által hatályosan énekelte népdala is, nagy tetszést víván ki, a közönség által ismételtetett. — A fent érintett hangművek Wagner műárusnál kaphatók 30. e. krajczárért. (Pesti Divatlap 1846. I. 257—8 l. 13 sz. márcz. 26.)

XXXVIII. Epigramma a Petőfi „Hóhér kötele“ cz. regényére.

A hóhér kötele

A ki megérdemli, ha ebből mind venne: Petőfi barátunk millionaire lenne.

FIVÁN.

(Pesti Div. 1846. I. 500 l. 25. sz. jun 18.)

XXXIX. „(Erdélyi országgyűlés). Erdélyi hírlapok értesítése nyomán sietünk közölni azon hirt, miszerint a nagyreményű erdélyi hongyülés már e hó elején tünepélyesen megnyittatott. — Ez érdekes hongyülésre Pestről is többen készülnek, különösen Csengery a P. Hírlap szerkesztője; — Obernyik és Petőfi már több idő óta Szathmárba, s innen az erdélyi országgyűlésre utaztak; mint tudva van, mindkettő nagy politicus.“ (Pesti D. v. 1846. II. 755. 38. sz. szept. 19.)

XI. Életképek. 25 sz. decz. 20 777 l. 1845 Ideálok. Kolmár Józseftől cz. cikk Petőfitől vett következő jellegével jelent meg:

És az én képzetem

..... a legfelső
Csillagzaton terem,
S ott, hol már megszűnik
Az isteni világa,
Új világot alkot
Mindenhatósága

Petőfi.“

Közl: SÓLYOM J. és F. Z.

— A Petőfi-Múzeum legközelebbi füzeté 1889 január hó 1-én jelenik meg.

AZ ELSŐ ÉVFOLYAM TARTALMA.

Első füzet: 1. Petőfi-Muzeum — 2. Egy költemény története Várady Károlyné. — 3. Jegyzetek Váradyné cikkekhez. Ferenczi Zoltán. — 4. Egy új adat Petőfi Sándor haláláról (Vajna Sándor följegyzése Petőfi haláláról), Sándor József levelével és Dr. Csernátoni Gyula megjegyzéseivel. — 5. Petőfi francziául. Fordítások: Les amis, Le printemps, Inquiétude, Jamis il ne fut. — H. F. Amiel. 6. Petőfi-reliquiák. Dr. Ferenczi Zoltán. — 7. Petőfi könyvtárhoz. Dr. Csernátoni Gyula. — 8. Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez. Dr. Ferenczi Zoltán. — 9. Petőfi pangyiristái Petőfi külföldön. Dr. Ferenczi Zoltán. — 10. Petőfi Kolozsvárt Korbuly József. — 11. Önálló művek Petőfiről. Dr. Ferenczi Zoltán. — 12. Kritikai jegyzetek Petőfi költeményeihez. Dr. Csernátoni Gyula. — 13. Petőfi művei a Honi irodalmi hirdetőben. Dr. Ferenczi Zoltán. — 14. Apró hírek Petőfiről. — 15. Hírek és tudnivalók.

Második füzet: 1. Hol és hogyan esett el Petőfi? (I. A hirlapok Petőfi haláláról, Dr. Csernátoni Gyulától; II. Levél Sándor József E. m. k. e. titkárhoz, Gr. Haller Józseftől; III. Nyílt levél a Petőfi-Muzeum kiadóhoz, Kőváry Lászlótól. — 2. »Rongyos Vitézek« Dr. Ferenczi Zoltántól. — 3. Petőfi francziául H. Fréd. Amiel-től. — 4. A rokon-helyek Petőfi Úti jegyzetei- és Heine Reisebilder-eiben Dr. Csernátoni Gyulától. — 5. Petőfi utolsó föllépte a színpadon Dr. Ferenczi Zoltántól. — 6. Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez (második közlemény) Dr. Ferenczi Zoltántól. — 7. A »Honderű« támadása Petőfi ellen. Közli: Korbuly József. — 8. Költemények Petőfihez — Kritikai Jegyzetek Petőfi költeményeihez. (Második közlemény). Dr. Csernátoni Gyulától. — 10. Egykoru bírálati megjegyzések Petőfi-nek a lapokban megjelent műveiről. Közlik: Solyom János és Ferenczi Zoltán. — 11. Petőfi Vizaknán. — 12. Petőfi polemikája a Pesti Hirlappal, Dr. Ferenczi Zoltán. — Apróságok Petőfiről — 14. Hírek és tudnivalók.

Harmadik füzet: 1. Hol és hogyan esett el Petőfi? (I. A Gr. Lázár Albert tudomása, Csernátoni Gyulától; II. Barabás Károly levele a kiadókhöz K. Vársárhelyről. Közli: F. Z.; III. A segesvári csatáról. Dr. Otrobán Nándortól.) Közli: Cs. Gy. — 2. »Petőfi befolyása a magyar zenére.« Hubay Jenőtől. — 3. Petőfi latinul. St. Hegedűstől. — 4. Petőfi-reliquiák. Közli: F. Z. — 5. Petőfi és a Honderű 1844—1845-ben. Ferenczi Zoltán. — Költemény Petőfiről. (Udo Brachvogel.) Közli: F. Z. — 6. A rokonhelyek Petőfi úti jegyzeteiben és Heine Reisebildereiben. Csernátoni Gyulától. — 7. Költemények Petőfi ellen. (A régi jó Gvadányi Petőfihez. Az aggtelki barlangban.) Közli: F. Z. — 8. A tífz. Ferenczi Zoltántól. — 9. Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez. Közli: F. Z. — 10. Egykoru bírálati megjegyzések Petőfi-nek a lapokban megjelent műveiről. Közlik: Solyom János és Ferenczi Zoltán. — 11. Könyvészeti adatok Petőfi műveiről. Közli: Ferenczi Zoltán. — 12. Apróságok Petőfiről. Közli: F. Z. — Hírek és tudnivalók.

Negyedik füzet: 1. Gr. Haller Ferencz a fejeéregyházi csatáról és Petőfiről. (Egy térképpel). Közli: Nagy Károly. — 2. Petőfi és Arany levelezése. Szabó Sámuel-től. — 3. A Gr. Lázár Albert tudomásához Csernátoni Gyulától. — 4. Petőfi latinul Hegedűs Istvántól. — 5. 1849 július 31-ike Segesvár mellett Ferenczi Györgytől. — 6. Petőfi francziául H. Fréd. Amiel-től. — 7. Petőfi és Szemere Pál Ferenczi Zoltántól. — 8. Tanköltemény Petőfiről. Közli: Ferenczi Zoltán. — 9. Petőfi a néperegében. Közli: Csernátoni Gyula. — 10. Adatok Petőfi műveinek megjelenéséhez Ferenczi Zoltántól. — 11. Egy Petőfi erekye (melléklettel) Szamosi Jánostól. — 12. Találkozásom Petőfivel Medgyes Lajostól; megjegyzések hozzá Csernátoni Gy.-tól. — 13. Egykoru bírálati megjegyzések Petőfi-nek a lapokban megjelent műveiről Ferenczi Zoltántól. — Petőfi reliquiák. Közli: Id. Szinnyi József és K. — 15. Apró hírek Petőfiről. Közlik: Ferenczi Zoltán és Solyom János.

Lautsom, kurdum tied, oh frabad tåg!

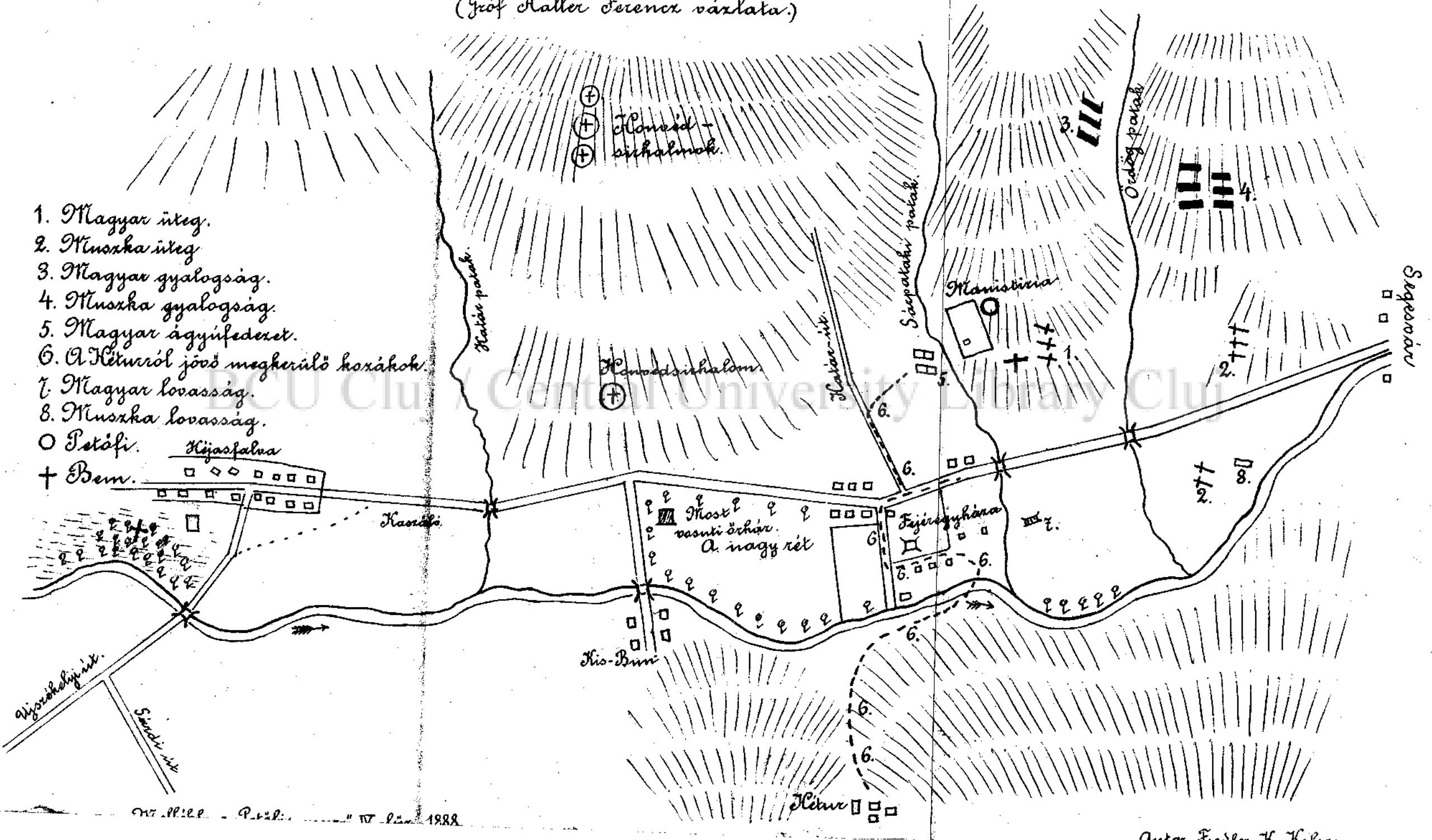
Petöfi Sándor

Kolowás, febr. 26. 1879.

A fejéregyházi csata térképe 1849. Julius 31.-én.

(Gróf Haller Ferenc vázlatára.)

- 1. Magyar íteg.
- 2. Muszka íteg.
- 3. Magyar gyalogság.
- 4. Muszka gyalogság.
- 5. Magyar ágyúfedezet.
- 6. A Kéttúrol jövő megerülő kovácsok.
- 7. Magyar lovasság.
- 8. Muszka lovasság.
- Petőfi.
- + Bem.

M. M. L. L. - P. 2. 1888

Antar. Erdős J. Kézir. v.